

Esetelemzés. 1848–1849 emlékezetének szervezése és használata

Az 1848. március 15-én kirobbanó polgári forradalom felszámolta Magyarországon a feudalizmust. A polgári nemzet létrejöttét ettől az időponttól számítják. Az eseményre való emlékezés mára magyar nemzeti ünneppé vált.²⁷⁸ Ebben a fejezetben az 1918-ig, valamint 1940 és 1944 között Magyarország szerves részét képező, ma Romániához tartozó Erdély egyik legfontosabb városának, Kolozsvárnak a magyar forradalommal kapcsolatos emlékezetalkító gyakorlatát vizsgálom.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékezetére mind a magyar, mind a(z) erdélyi román társadalom igényt tart. Nem az események történelmi vizsgálata a célom, hanem annak a szimbolikus mezőnek a felvázolása és értelmezése, amelyben a 19. század kiemelkedőnek tartott eseményei elhelyezkednek, és a közösségi eseményeknek és a politikai struktúráknak köszönhetően aktivizálódnak és aktualizálódnak. Milyen eljárások mentén lett ez az esemény a kollektív (nemzeti) emlékezet(ek) hangsúlyos része, hogyan formálta és alakította a mindenkorai politikai hatalom vagy etnikai érdekcsoport? Konkrétan: hogyan történt meg 1848–1849 eseményének megjelenítése a kollektív emlékezet számára, az egymást követő (magyar és román) politikai hatalmak vagy egyidejű hatalmi konstellációk hogyan próbálták kiaknázni vagy felhasználni etnikai és ideológiai szempontból, milyen negligálási és legitimizációs stratégiák és törekvések köthetők ennek az emlékezetnek a szerveződéséhez és gyakorlatához Kolozsváron.

Az esemény. Az alapnarratíva

Magyarország a 18. század elejétől a 19. század közepéig a Habsburg Birodalom tagállamaként létezett, így a magyar királyi trónon is Habsburg uralkodók ültek. A 19. század eleje a reformtörekvések jegyében telt: az ország lakosságának mintegy 5-6%-át kitevő nemesség egyre erőteljesebben követelte a gazdaság, a társadalom és a politikai rendszer átalakítását.

1848-ban Európában forradalmak törtek ki. Már január 12-én forradalom kezdődött Palermóban, majd február 17-én Piemontban, február 23-án Párizsban. Március-

²⁷⁸ A Magyar Országgyűlés 1991-es határozata értelmében március 15. az 1849–1849-es forradalom és szabadságharc kezdetének, a modern parlamentáris Magyarország megszületésének napja és a Magyar Köztársaság nemzeti ünnepe.

ban pedig további forradalmak következtek: 11-én Prágában, 13-án Bécsben, 15-én Budapesten, 18-án Milánóban és Berlinben, 22-én Velencében stb. A polgári forradalmak fő céljai közé tartozott az alkotmányos kormányzás követelése, a feudalizmus megdöntése, az egységes állam létrehozása (főként a német és olasz területek esetében), illetve a nemzeti függetlenség kivívása.

Az ország központjában, Pesten a forradalom kezdetének napján a fiatal értelmiségiek elkészítették a 12 pontot tartalmazó kiáltványt. A *12 pont* a legfontosabb követeléseket tartalmazta, röviden és lényegre törően követelte a sajtószabadságot, a független és felelős magyar kormányt, az évenkénti országgyűlést, a vallási és polgári jogegyenlőséget, a nemzeti hadsereget, a közteherviselést, a jobbágyrendszer megszüntetését, a politikai foglyok elengedését és az újraegyesülést Erdéllyel, mely országrészt a 18. század folyamán a Habsburg-uralkodóház önálló kormányzóságá alakította.

1848. április 11-én az országgyűlési követelések egy részét – a bécsi és a pesti forradalom hatására – az udvar és V. Ferdinánd király elfogadta és törvényben szentesítette. Ezek a törvények tartalmazták a kiáltvány legtöbb követelését. Ezzel a politikai tettel – Európában elsőként és egyedülállóan – végbement a békés polgári átalakulás és létrejött az első független, az országgyűlésnek (és nem a királynak) felelős magyar kormány gróf Batthyány Lajos vezetésével.

Az észak-olaszországi forradalmak leverése után a Habsburg-ház elkezdte visszavonni a Magyarországnak tett engedményeket. Az ország más (tehát nem magyar) nemzetiségeit támogatta, így Jellasics horvát bán a császári egységek megerősített segérével 1848. szeptember 11-én betört Magyarországra. A király feloszlatta a magyar országgyűlést és lemondatta a Batthyány-kormányt. Az országgyűlés azonban határozatában az Országos Honvédelmi Bizottmányt bízta meg a hatalom gyakorlásával és a honvédség megszervezésével, amelynek vezetője Kossuth Lajos lett.

Jellasics támadását visszaverték, aki fegyverszünetet kérve visszavonult. Decemberben az osztrák császári és magyar királyi trónra Ferenc József lépett, akinek irányítása alatt a császári hadsereg újabb támadásba lendült és 1849 januárjára a fővárost is elfoglalta. Az országgyűlés és a kormány Debrecenbe menekült, onnan szervezte az ellenállást.

1849 tavaszától a magyar honvédsereg ellentámadásba lendült. A lengyel származású Bem József tábornok vezetésével fokozatosan kiszorították a császári csapatokat Erdélyből.

Miután Ferenc József császárral a magyar vezetőknek nem sikerült megegyezni, a magyar országgyűlés 1849 áprilisában kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. Kossuth Lajost Magyarország kormányzójává választották. Időközben azonban Ferenc Józsefnek sikerült az orosz cár támogatását megnyernie, aki óriási orosz haderőt küldött a szabadságharc leverésére. A két birodalom keresztüzébe kerülő magyar honvédsereget a túlerő legyőzte, így 1849. augusztus 13-án Világosnál, a cári csapatok előtt letették a fegyvert. A szabadságharc leverését osztrák megtorlás és hatalmi önkényuralom követte. Október 6-án Aradon kivégeztek 13 honvédtábornokot (aradi vértanúk), Budapesten pedig agyonlőtték Batthyány Lajos miniszterelnököt. Kolozsváron november 9-én a város hátrában kivégezték Tamás András alezredest és Sándor László őrnagyot.

Az elbukott szabadságharc után Magyarországot meghódított tartományként kezelték és önállóságát megszüntetve beolvasztották a centralizált, abszolutisztikus módon kormányzott Osztrák Birodalomba. Ennek vetett véget 1867-ben, az ún. kiegyezést követően létrehozott dualisztikus államforma, az Osztrák–Magyar Monarchia.

Az erdélyi román követelések és a havasalföldi forradalom sok hasonlóságot mutattak a magyar forradaloméval. Legfőbb eseménye az iszlami népgyűlés volt. A forradalmi kormány huszonegy pontban fogalmazta meg a követeléseket: a függetlenség, a felelős kormány, a jogegyenlőség, a bojári címek eltörlése, a jobbágyok felszabadítása, a cigányok felszabadítása, az izraeliták elismerése, honvédsereg felállítása stb. A forradalmat az ottomán és az orosz csapatok verték le. A forradalomhoz leginkább kötődő személyiség Nicolae Bălcescu volt.

A magyar forradalom követeléseivel szemben az erdélyi román vezetők (egyházi előljárók, értelmiségiek) kétféle álláspontot képviseltek. Egyesek hajlottak arra, hogy elfogadják az uniót annak reményében, hogy a polgári vagy demokratikus jogokat a románság is élvezni fogja. Mások elutasították azt, és az erdélyi románok nemzetként és az ortodox egyház hivatalos vallásként való elismerését követelték. A követelések kinyilvánításához az április 30-ai és május 13–15-ei balázsfalvi népgyűlések teremtettek lehetőséget. Az erdélyi román forradalom emblematisztikus alakjává Avram Iancu, a szabadcsapatok vezetője vált.

A hagyományteremtők

A forradalom és szabadságharc emlékezetének nyilvánosságbeli kultiválása a Bach-korszakban nem volt lehetséges. Minden ilyesfajta kezdeményezést elfojtottak, tiltottak. Az eseményekről való megemlékezés, a meghalt honvédeknek kijáró tiszteletadás a törvényellenesség körébe tartozott. A népi kultúrában ezzel szemben korán kialakult az események folklór-hagyománya.²⁷⁹

A kiegyezés után lehetőség nyílt az eseményekről a nyilvánosságban (főként a temetőben) való megemlékezésekre.²⁸⁰ Ezek a gyakorlatok kezdetben az informális emlékezetalkítás eszközeivel éltek: félhivatalos rítusokról, kisebb csoportok által támogatott és a gyászszertartások szimbolikus eszköztárát aktivizáló közösségi megnyilvánulásokról beszélhetünk.²⁸¹ 1869-ben a Kolozsváron kivégzett Tamás András honvédtisztnak emlékkövet állítottak a Házsongárdi temetőben, a következő szöveggel (bár ekkor még sem az esemény helyszínét, sem a sírt nem tudták azonosítani, illetve a születést és a kivégzést is tévesen datálták): „EMLÉKÉRE/ VOLT CS(ÁSZÁRI). K(IRÁLYI).

279 Ortutay Gyula az 1848–1849-es események centenáriuma szervezett gyűjtés Kossuth Lajosra vonatkozó anyagát dolgozta fel (Ortutay Gy. 1952). A Kríza Ildikó által szerkesztett kötet (Kríza I. szerk. 1998.) tanulmányainak megállapításai és Vajkai Aurél munkája a népi díszítőművészetről (Vajkai A. 1998.), Kósa László könyve a paraszti múlt- és történelemszemléletről (Kósa L. 1980: 137–164.) bizonyítják az események korai népi feldolgozását. A forradalom és szabadságharc folklorisztikai értelmezésének történeti áttekintése: Voigt V. 1998c.

280 Szabó Miklós is alátámasztja magyarországi példákkal, hogy „a kiegyezés után egycsapásra elhárult a politikai akadály a szabadságharc emlékének ápolása elől, egyszerre jelenik meg a politikai igény arra, hogy minden település, számos intézmény megemlékezzék a jelentős eseményről” (Szabó M. 1991: 46).

281 Gyáni Gábor szerint is „1848 nemzeti ünnepként a 19. század második felében végeredményben az emlékezők szüntelen személyes gyászával indult [...]. Azért is tudott 1848 kollektív emlékezete idővel nemzeti ünnepé válni, mert az először csak titokban megadott végtiszteletet utóbb nyilvánosan és hamisítatlanul ünnepélyes keretek között meg lehetett ismételni” (Gyáni G. 2007: 110).

HUSZÁR ŐRNAGY/ KÉSŐBB HONVÉD ALEZREDES/ CS(ÍK). MADÉFALVI/ TAMÁS ANDRÁSNAK/ KI SZŰ(LETETT). OCT(OBRIS). 26 1784./ HAZA IRÁNTI SZERETETÉÉRT/ MINT VÉRTANU KISZENVEDETT/ KOLO'SVÁRT NOV(EMBRIS). 9. 1849./ EMELVE/ CS(ÍK). SZÉKI HONVÉD EGYLET ÁLTAL/ TÖBB LELKES KOLO'SVÁRI/ POLGÁROK HOZZÁJÁRULTÁVAL/ 1869." [238.]

Az első megemlékezés szintén a temetőben, Bölöni Farkas Sándor sírjánál zajlott 1873. március 15-én. (Ekkor Magyarország-szerte megemlékezéseket tartottak.) A 25. évfordulón Hegedűs István tartott beszédet. Bem József tábornok táborigaznagya, Salamón János és cigányzenekara hazafias dalokat játszott, illetve a Kolozsvári Dalkör énekelt (vö: *Emlékbeszédek...* 1898: 26–32, 332). A rítus megválasztott helyszíne arra enged következtetni, hogy az események kapcsán elsősorban a halottakról való megemlékezésre tevődött a hangsúly. Ezt a gyászünnep-jelleget támasztja alá az a tény is, hogy Kolozsváron a honvéd(ek)nek a temetőben állítottak emlékoszlopot. Így a kollektív emlékezet kihelyezésének kezdetben a temető volt a terepe.

Az eseményeknek a reprezentatív nyilvánosságba való kikerülése, a köztéri emlékezési kultúra megszületése a következő évekhez köthető. 1874-ben a megemlékezés még nélkülözte a nyilvánosabb tereket, bár bekerült a város belső központjába. Ezúttal már a Redut nagytermében rendezték meg az ünnepséget. A reprezentatív helyszín az 1848-as forradalom nagy (kolozsvári) eseményének helyszíneként vált indokolttá: ebben a teremben mondták ki az uniót Magyarországgal. (Itt ülésezett az 1848–1849. évi országgyűlés.) A megemlékezés hangulatára az ünnepélyesség vált jellemzővé, mintegy jelzésként annak, hogy nem a bukott szabadságharc tragikumára, hanem a forradalom érvényes vívmányára, az unió eseményére (a 12. pont) tevődött a hangsúly.

Az interpretáció egyes aspektusai nem elérhetők az egyének számára. Az *igazság előírásos fogalma (formulaic notion of truth)* olyan tudás, amelyhez nincs mindenkinek teljes hozzáférése, csak kivételes személyeknek, a specialistáknak. Ezeket Anthony Giddens *védelmesítőknak (guardians)* nevezi. „A hagyomány magába foglalja az 'előírásos igazságot', amelyhez csak bizonyos személyeknek van teljes hozzáférése. Az előírásos igazság nem a nyelv referenciális tulajdonságaitól függ, mint inkább annak ellenkezőjétől; a rituális nyelv performatív jellegű és olykor olyan szavakat és gyakorlatokat tartalmaz, amelyeket a beszélők vagy a hallgatók alig érthetnek meg.”²⁸² A modern társadalmakban a tudás specialistái *szakemberek (experts)*, az igazság pedig sokkal inkább *tételes (propositional truth)*.

A korai megemlékezésekhez hasonlóan a történelmi/történetírói pozíció is a legitimizáló szándék felől tételeződött. 1888-ban jelent meg Jakab Elek *Kolozsvár történetének* harmadik és egyben utolsó kötete. A szerző nagyszabású vállalkozása éppen az 1848-as forradalmi események bemutatásával zárult (Jakab E. 1888b). Annak ténye, hogy a helytörténeti munka kitűzött határa éppen ez az esemény, azt is jelzi, hogy 40 év távlatából már érzékelhetővé vált egy új történelmi korszakhatár, lehetségesnek és szükségesnek mutatkozott egy új határeseménynek a kanonizálása.²⁸³

282 „Tradition involves 'formulaic truth', to which only certain persons have full access. Formulaic truth depends not upon referential properties of language but rather upon their opposite; ritual language is performative, and may sometimes contain words or practices that the speakers or listeners can barely understand.” (A. Giddens 1994: 64.)

283 A *korszak, korszakhatár* kategóriáinak értelmezéséről: Odo Marquard nyomán Kulcsár-Szabó Z. 2000: 90–91, Keszeg V. 2006: 45.

Jakab Elek leírása jól szemléltette a múltban lezajlott, de a jelenből megítélt, aktualizált események minőségét és recepcióját. Így érdemes elidőzni kissé a kolozsvári forradalom narratív, historiográfiai megalkotásánál. A forradalom hírére „néhány perc alatt a váratlan meglepetés első benyomásai alatt hazafias lelkesedés s örömmre buzdulás hatotta át a város lakosait. Nem zajongó kitörés – egy csöndes belső öröm áramlata látszott az arcokon” (Jakab E. 1888b: 1020).

Köváry László narratívája – forrása: *Erdély története 1848–49-ben* – is a szemtanú perspektíváját érvényesítette. A forradalom hírét a postával érkezett hírlapok vitték meg. „E hírekre mart. 20-án Kolozsvár komoly arcot ölt. Mindenfelé csoportozás, forrongás. Az elágazva volt vélemények egyesülni; s az alaktalan akaratok formulázódni kezdődének. Délután megnyílt az első nyilvános tanácskozmány gr. Bethlen Ádámnál, mint kolozsvári polgárnál. Elhatározták, hogy fel kell lépni, s e végre a város gyűlését, mint törvényes tért választák.” (Köváry L. 1861: 7.)

A történelmi cezúrát, a korszakváltó (kolozsvári) esemény időpontját Jakab Elek is a forradalom híre megérkezésének (március 20.) másnapjával jelölte: „Mikor 1848. márcz. 21. az ó idő és rendszer összeroskadva letűnt, s az új, lelket, szívet fölrázólag bekövetkezett...” (Jakab E. 1888b: 1019–1020). Ezen a napon fogalmazták meg a polgári őrség felállításáról, az unióról, a törvény előtti egyenlőségről és közteherviselésről stb. szóló törvénytervezetet. „Ezalatt id. gr. Bethlen János, az erdélyi ellenzék mentora, Erdély *Deák Ferencze* a terembe lépett, s miután székét hosszas éljenzések között elfoglalta: válaszolt Méhes indítványára, s kimondá, mikép neki egyetlen üdve, reménye az *unio*; s hogy tovább Erdély papirossá vált alkotmánya alatt élni nem kíván, nem akar.” (Köváry L. 1861: 7.) Ez az eszme megszületésének ideje, a nagy kezdeté:²⁸⁴ „A rövid indítvány egy nagy jövőnek programja és kerete!” (Jakab E. 1888b: 1021.)

A történészli reprezentációk az eseményt mint ünnepet mutatták be. Köváry László leírásában a város lakossága megtöltötte a tereket, össznépi és széles körű kezdeményezésekről volt szó: „Nyolcz óra felé a nép a városház felé sereglett. A terem megtölt, a nép a piacz terén foglalt helyet. [...] Mig a kérvény elkészítése foly, a városház előtt sajátságos jelenetek merültek fel. A nép ezrei közé megjelent a *tanuló ifjúság*, népkivánatokkal beirt nemzeti lobogókkal, zajosan éltetve eszmét és embert. Követelni kezdek, hogy a kérvény nekik is felolvastassék. [...] a terembe nyomultak, s éljenzések között nemzeti lobogóikból egyet az elnöki szék fölé, mást a városház homlokzatára tűztek fel. Énekelni kezdek Vörösmarti »Szózat«-át.

E közben alant néhány főur mellén nemzeti szalagrózsával jelenik meg. E nép, ki soha forradalmat nem látott, előzőnlé a boltokat, szalag-végeket szaggatának fel; azonban a városház körüli erkélyek s ablakokból magas rangú hölgy-kezeztől rögtönzött kokárdák repülének le, melyeknek készítésénél azonban elfeledte volt e nemzet leánya, hogy színeinken a vörös szín áll felül; néhány óra mulva a város ifja és örege, nője, leánya kokárdával járt utcáinkon.

Mig ezek folymak, a felirat is elkészült, s az erkélyről a népnek felolvasák. A kérvényt beadni akaró választmány megindult: utána a több ezerre menő tömeg, mely útjában éljenzéseit folytatá.” (Köváry L. 1861: 7–8.)

284 A népi kultúrában is a létezés kezdetét ruházzák fel nagy jelentőséggel. „A kezdet nagy jelentőségű szituációja újra megismétlődik az ünnep alkalmával, amely strukturálisan újratereíti azt a fontos határhelyzetet, amelyben a káoszról kozmosz alakult.” (Pócs 1983: 197.)

Jakab Eleknek a Kőváry László munkájához képest később megjelent szövegében a forradalom bemutatása ünnepélyesebb, díszletezettebb: „...nagy tömeg közönség: uri rend, polgárság, tanuló ifjak, nemzeti színű zászlókat lobogtatva jöttek a városház elé, melyeken ily feliratok voltak: »UNIO. ÉLJEN AZ UNIO. ÉLJEN AZ ALKOTMÁNYOS MONARCHIA. ÉLJEN A FELSÉGES URALKODÓ-HÁZ. ÉLJEN A SZABAD SAJTÓ, KÖZTEHERVISELÉS, TÖRVÉNY ELŐTTI EGYENLŐSÉG, POLGÁRI ÓRSEREG!« s több hasonló. A zászlók nagy száma csaknem erdőnek látszott, a szép három-szín a nap sugáriban megtörve festői látványként tárult a néző elé. A szíveken gyönyörözés áradt el, a szemekben örömköny ragyogott. A közönség időközönként ismételve kiáltotta a lelkesítő zászlófeliratokat s nemzeti dalokat énekelve adott hazafias örömeinek kifejezést. Mindenki nemzeti színű selyem szalagcsukrokat [*cocarda*] tűzött mellére, s az egyik Unio feliratu lobogót a tanácsház fedele homlokzatára tűzték fel. [...] Estve 2–300 fáklyával, zeneszónál, közben-közben harsogó: ÉLJEN AZ UNIO! kiáltások közt, nemzeti lobogókkal ment az ifjuság elébb a kormányzó, azután id. gróf Bethlen János, végre Méhes Sámuel házához a nap diadala fölött örömeiket s e férfiak iránti tiszteletüket és hálájukat kifejezni.” (Jakab E. 1888b: 1022.)

A történészek gesztusa az eseménysorozat bemutatásával maga is emlékezetkonstruálásnak számítható, az utólagos eseményalkotás technikáit alkalmazta.²⁸⁵ (Az eseményekhez hozzátartozik az is, hogy az országgyűlés után éppen Jakab Eleket küldték Kolozsvárról Pestre, hogy megvigye az unió hírért az ottani kormánynak – vö: Gaal Gy 2001e: 320.)²⁸⁶

Az eseményekre való figyelés, a megünneplésük igénye egyre határozottabb lett a század utolsó negyedében. Három évvel az első megemlékezés után, 1876-ban a szervezők – az emlékezetet felügyelő intézményt létrehozva – Március 15-i Állandó Bizottsággá alakultak.²⁸⁷ Ugyanez a bizottság létesítette 1892-ben az 1848–49. Országos Történelmi és Ereklye Múzeumot, és alapította ugyanebben az évben az *1848–49. Történelmi Lapokat*.

Ekkor a szabadságharcot túlélő honvédek közül már csak néhányan éltek, tehát az események emlékezetét, a személyes implikációk körének beszűkülésével a felejtés veszélyeztette. A Kossuth Lajos születésnapján megnyitott múzeum tárgyi emlékeket gyűjtött mint az események kézzelfogható bizonyítékait. A gyűjtemény Kelemen Lajos helytörténész leírása alapján ismert: „A jó elhelyezés hiányában még rendszertelen múzeum két szobában van összeszorítva. Az első kisebb szoba falait majdnem egészen az ún. honvéd-pantheon, az 1848/49-i öreg honvédek és nemzetőrök fényképei borítják. A sorozat a második szobában is folytatódik. Nevezetesebb tárgyak: Kossuth Lajos egyik turini asztala, teafőzőjével; Bem kulacsa, forgója, gyufatartója; Leiningen gróf íróasztala; több Damjanich- és Vasvári-ereklye. Továbbá Kuun Kocsárd gróf faragott kis pohara; Teleki Blanka és Leőwey Klára, valamint Teleki Sándor gróf emléktárgyai; egy öntött vaságyú, számos ágyúgolyó, fegyver- és ruhadarab, több szép honvédfogoly-fa-

285 Magának a *történelmi ténynek* a fogalma is egyes történészek szerint nem más, mint a történelmi interpretáció nyomán létrehozott konstrukció (H. White 1973, 1997; Gyáni G. 2000b).

286 Jakab Elek *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re* címmel írta meg emlékeit (Jakab E. 1880). Kőváry László beszámolóját *Visszaemlékezések a forradalom derűsebb napjaira* címmel közölte (Kőváry L. 1898).

287 A bizottság 1898-ban a szervezet történetének bemutatása mellett kiadta a Kolozsváron elhangzó 1873–1897 közötti március 15-ei beszédek is (*Emlékbeszédek...* 1898).

ragvány, pecsétnyomók, golyóöntők, egykorú és közel egykorú rajzok, metszetek, szabadságharci kiáltványok, pénzek, s az aradi vértanú-szobor reliefsjeinek természetes nagyságú másolatai.” (Kelemen L. 1989: 43, vö: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 56–57.)²⁸⁸

Az 1848–49. *Történelmi Lapok* (1898-tól *Történelmi Lapok*) havonta kétszer jelent meg. A folyóirat feladatának tartotta az 1848–1849 kapcsán kitermelődött narratívumoknak az összegyűjtését és publikálását, az emlékművek kezdeményezését, gyűjtemények szorgalmazását. Visszaemlékezéseket, emlékbeszédeket, dokumentumokat közölt. Gyűjtötte, bekérte és folyamatosan ismertette az elhunyt szabadságharcosok fontosabb életrajzi adatait, s az 1894. november 1-jei lapszám *Emlékezzünk a halottakról* címmel közzé is tette a Házsongárdban nyugvók névsorát.²⁸⁹ Ezáltal magukra vállalták és fenntartották a kollektív emlékezet fölötti gyámkodás jogát, intézményesítették az oralitásban élő események korrigálását és hitelesítését.²⁹⁰ A közelmúlt egyéni életeseményeit, élettörténeteit a nemzet történetébe ágyazták, és közösségivé formálták.

Kezdetben, a kiegyezés előtti időszakban elhunyt honvédek sírjait – tartva a megtorló intézkedésektől – nem jelölték, illetve a kor szokásától eltérően a biográfia lényeges elemeit (beosztás, a szabadságharcban betöltött szerep) elhallgatva, csupán a halott nevét, születési és elhalálozási évszámait rögzítették. A későbbiek során a város által adományozott díszsírhelyekre temették őket, sírköveket, obeliszeket állítottak. Például a csupán 1867 után hazahozott Bethlen Gergely (1810–1867) hamvait 1903. november 1-jén temették újra, és avatták fel oszlopát: „Harczolt a hazáért 1848-ban/ mint ezredes,/ a világszabadságért mint/ olasz tábornok” (Gaal Gy. 2003: 61). A későbbi sírfeliratok megszővegezései is már nyíltan utaltak az eltemetetteknek a szabadságharcban betöltött tisztségére, illetve a megszerzett katonai fokozatra: Balázs Márton (1824–1895) „1848/49-es esemény bajnok” (Gaal Gy. 2003: 61); „Bányai Sámuel/ városi tanácsjegyző/ 1848/49 honvéd százados” (Gaal Gy. 2003: 34); „Országos képviselő/ kormánybiztos/ tevékeny buzgó hazafi/ Asztalos Pál/ földi maradványait/ zárja e sírhant/ nemzete választottai közt/ szilárdul állva/ életében polgári tiszteletet/ halála után kortársai/ részt vevő könnyűit/ méltán kiérdemelte/ földi sárházától megvált/ élete 33-ik évében/ 1849” (Gaal Gy. 2003: 82); Bányai Vitális (1815–1888) tüzér főhadnagy sírkövén: „Becsület és haza/ volt vezérszillaga,/ élete csalódás/ és szenvedés vala.” (Gaal Gy. 2003: 65); „Itt nyugszik/ Vogel Károly/ a kolozsvári könyvnyomdászok/ nesztora/ a koronás arany érdem/ kereszt tulajdonosa/ 1848-/49-iki/ honvéd altiszt/ született 1829-ben/ meghalt 1906. nov. 12-én.” (Gaal Gy. 2003: 50); az utolsó 48-as honvédtisztként számon tartott Eszterházy Miguel (1825–1923) „a Sándor-huszá-/ rok kapitánya,/ 48-as honvédtiszt,/ szabadsághős,/ ARADI fogoly” (Gaal Gy. 2003: 32). Az egyik legismertebbnek, Bem alvezérének márványoszlopára csak ennyi került: INCZÉDY (Gaal Gy. 2003: 43). Az így megfogalmazásra, bemutatásra kerülő élettörténetek a nagy hagyomány, a nemzeti tradíciók megformálása mellett didaktikus funkciókkal is bírtak: a közösség és a nemzet érdekeit felvállaló, azért életüket áldozó egyének életútjával modellezték a minőségi

288 1933-ban 1050 tárgyból állt a gyűjtemény (vö: Orosz F. 1933: 45).

289 Összeállítója Knapienszky Kázmér, az 1848-as lengyel légió Kolozsváron maradt tagja volt (Gaal Gy. 1998: 4). A halottak névsorát Gaal György egészítette ki és közölte (vö: Gaal Gy. 1998: 6–7).

290 Az írás dokumentatív természete lehetetlenné teszi a felejtést. Ismét utalnom kell arra, hogy Jan Assmann a hagyománynak a szóbeliségből írásbeliségbe való fordítását a *rituális koherencia*, „ismétléskényszerének” *textuális koherenciával* való felváltásaként értelmezi (J. Assmann 1999: 88–89).

hazafiságot és tették legitimé magát a nemzeti érzést. Hasonló logikával legitimálták magának a nemzetnek a létét: a nemzet létezik, hiszen szenvedtek vagy meghaltak érte.

Az Erekye Múzeum öréne (Kuszkó István) kezdeményezésére az Állandó Bizottság 1895 novemberében elhatározta, hogy emlékoszlopot állíttat a Kolozsvár határában kivégzett honvédtisztek emlékének. A bizottság működésbe lépett a kivégzés helyszínének, lefolyásának, a honvédek adatainak felkutatására. A *Történelmi Lapok*ban és a kolozsvári napilapokban, felhívások útján igyekeztek összerakni a még élő szemtanúk élményeiből a hitelesnek tartott narratívát.

A beazonosítás elvégzése és a helyszíni szemle után az emlékállítás helyszínét végül nem a kivégzés helyében határozták meg. A bizottság ezt azzal indokolta, hogy az eredeti helyszín rejtettebb, kevésbé látványos: „A kivégzési hely elrejtve és a mezőn félre eső helyen fekszik, az emlék itt sem a vasutról, sem az országutról, nyáron a fáktól nem látható és védtelen helyen lenne itt elhelyezve.

Az emlék ennek közelében a m. á. v. telkére a 81. sz. őrház szomszédságában az országút mellett levő emelkedésre volna állítandó. E tekintetben az államvasutaknál a szükséges lépések megtételét ajánljuk.”²⁹¹

A bizottság döntése értelmében a kivégzés tényleges helyét sem hagyták megjelölhetlenül. A honvédek sírjai fölél Schmiel Dániel által elkészítettetett sírkövet emeltek 1896. augusztus 30-án (vö: Kuszkó I. összeáll. 1896: 132).

A síroktól távolabbi emlékhely számára a Magyar Államvasút (Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter közbenjárására) engedte át a területet. Az alapkö letételére 1896. április 1-jén, Kossuth Lajos temetésének 2. évfordulóján,²⁹² a millenniumi ünnepek keretében került sor. Az alapkö okirata szerint „ez a kőemlék Tamás András és Sándor László 1849. október 18-án a hazáért a bitófán e hely közelében vértanu halált halt székely honfiak emlékének fenntartására, a hazafias érzés ápolására s az utánnunk következő nemzedék szívében való élesztésére emeltetett.” Az emlékállítás története mellett az okirat kiemelte azt is, hogy „ez emlékoszlop kőanyagából épült a Brassó mellett levő Cenken a millennium emléket fenntartó Árpád szobor oszlopa. A Dunapart közelében épülő országháza, valamint Budán épülő királyi várpalota falai emelésénél is használtak e kőanyagból.”²⁹³

Ezek a jelentéstartó körülmények az emlékművet szimbolikus idő- és térkoordinátákban (millenniumi eseménye, Kossuth-évforduló, millenniumi emlékművek, budapesti vár és országház) helyezték el. Talán ezzel is magyarázható, hogy az alapköletelt követő hetekben (április 20-án) a magyar nemzeti diskurzusból kimaradó száz diákok megrongálták és összefirkálták az emlékművet.²⁹⁴

Az emlékmű létrehozására nem végeztek gyűjtést. A lokális társadalom vállalkozói, szakemberei, előjárói vállalták fel az ügyet. A munkálatokat a szakemberek saját költségükön végezték, a szükséges alapanyagokat pedig a kereskedők díjtalanul bocsátották rendelkezésükre. A szükséges köveket Schmiel Dávid kőbányatulajdonos saját

291 Részlet a bizottság jelentéséből. Forrás: *1848–49. Történelmi Lapok* V. (1896) (4) 31.

292 A kolozsvári Kossuth-kultuszról bővebben: Vekov K. 2010.

293 Az okiratot közli és az alapköbe tett tárgyakat (dokumentumok, pénzérmék, 1848–49-es ereklyék és történelemkönyvek, visszaemlékezések, szabadságharcosok képei, napilapok stb.) bemutatója: Kuszkó I. összeáll. 1896: 115–122, az idézetek a 115. és 115–116. oldalakon.

294 Az obelisz „rágalmazó és gunyolódó firkálás”-aiból csak egyet ismerhetünk: „WAD MAGYAR”. Forrás: *1848–49. Történelmi Lapok* V. (1896) (10–11) 87.

költségén faragtatta és szállította. A vasat a *Reményik Lajos és fia* vaskereskedés állta. A díszkerítést Demjén Ágoston, Beczkay Péter, Porsche Ferenc és ifj. Knauer József műlakatosok végezték, a festését Grünwald Mór festő vállalta el. A vasrácsból készült kerítés alatti aszfaltburkolat öntését Pollák Samu aszfalt- és cementgyáros vállalta magára, a burkolat gránitkő alapzatát Kovács Albert bányatulajdonos biztosította. A környezet díszcserjékkel való beültetését és gondozását Walcz Lajos, az Erdélyrészi Kertészeti Egylet igazgatója biztosította, a puszpáng bokrokat Dénes Józsefné adományozta, a kerítés négy szélére pedig Havas Gyula, a MÁV kolozsvári főmérnöke ültetett négy hársfát.²⁹⁵

Az emlékmű felirata a következő volt: HONVÉD/ VÉRTANUK/ EMLÉKE// A HAZÁÉRT/ ÉS A NEMZET JOGAIÉRT/ 1849. OKTÓBER 18-ÁN/ E HELYEN,/ A BITÓFÁN VÉRTANUHALÁLT/ SZENVEDETT/ TAMÁS ANDRÁS ALEZREDES/ Sz(ületett). CSIKMÁDÉFALVÁN 1784. X/16,/ SÁNDOR LÁSZLÓ TÁBLABIRÓ/ AZ I. SZÉKELY EZRED 1-SŐ ZÁSZLÓALJÁBAN/ NEMZETŐR TISZT/ Sz(ületett). CSIK-TAPLÓCZÁN 1796.²⁹⁶ [267.]

Makróczy János és Bánfalvi Béla színtársulata május 25-én kegyeleti ünnepséget tartott az emlékműnél: szavalatok, beszédek hangzottak el, a zenekar a *Himnuszt* és a Kossuth-nótákat játszotta. A társulat 28-án díszelőadást szervezett a városban, az emlékmű fenntartási alapja javára játszották el Jókai Mór *Dózsa György a porhadak vezére* című művét.²⁹⁷

A hivatalos leleplezés október 18-án, a kivégzések évfordulóján történt. Az iskolai testületek, tanintézetek, egyletek és társaságok zászlókkal, zárt sorokban vonultak fel. A városi közúti vasút és a MÁV díjtalan különvonatot biztosított.

A vendégek, a honvédegyletek és a rendező bizottság tagjai a városháza előtt gyülekeztek. A többnyire gyalog felvonuló idős honvédek jelentették az egyik látványosságot. A város szélén az ünneplő közönség alakzatba szerveződött: gróf Eszterházy Kálmán, az ünnepély díszelnöke és Szabó Gyula polgármester-helyettes kocsija, Biró Béla apát-plébános és segédlete, az ünnepi szónokok és a bizottság tagjai vezették a menetet.²⁹⁸

Először a kivégzés helyéhez vonultak, ahol az apát beszentelte a sirt. Ezután az országút szélén emelkedő obeliszkhez sorakozott fel a közönség. Az ünnepséget gróf Eszterházy Kálmán beszéde nyitotta meg. Szász Gerő református esperes, egykori honvédhadnagy beszédét a polgári dalegylet *Himnusza* követte. Deáky Albert az Erekllye Múzeum elnöke a vértanúk biográfiáját és az emlékmű létrehozását mutatta be, majd a bizottság nevében adta át az emlékoszlopot. E. Kovács Gyula, a kor ünnepelt színésze *Az aradi sánczok alatt* című alkalmi versét adta elő. Ezután Szabó Sándor honvédegyleti elnök beszélt, majd az egyetemi polgárság nevében Krenner Miklós.

Az emlékművet Szabó Gyula polgármester-helyettes vette át, majd Csikay György zenekara eljátszotta a *Himnuszt*. Az ezt követő koszorúzás sorrendjét a társadalmi szerepek határozták meg: az alpolgármester, a múzeumi elnök, a debreceni honvédegylet, az egyetemi ifjúság, a felsőbb leányiskola, a színház, a 48-as függetlenségi párt, a ko-

295 Az adatok forrása: *1848–49. Történelmi Lapok V.* (1896) (10–11) 87–88, Kuszko I. összeáll. 1896: 67–68.

296 *1848–49. Történelmi Lapok V.* (1896) (18).

297 Az adatok forrása: *1848–49. Történelmi Lapok V.* (1896) (10–11) 87–88.

298 A szemtanú 317 „úri fogatot” és 27 „külvárosi szekeret” számolt össze (vö: Kuszko I. összeáll. 1896: 55).

lozsvári könyvnyomdászok, a sütőmunkások stb. vonultak az emlékműhöz. A koszorúzás után a nap díszvendége, Capper Jakab Sámuel angol író, a nemzetközi békekongresszus tagja mondott köszöntőt.²⁹⁹

1897. március 12-én a *Kolozsvár* napilap rövid hírt közöl *Petőfi emléktábla leleplezése* címmel: „A felsőbb leányiskola a Biasini-szállodánál emléktáblát tétetett Petőfi ott időzésének emlékére. Az emléktábla leleplezése márcz. 15-én d. e. 10 órakor lesz. Ünnepi beszédet dr. Versényi György tanár mond.”³⁰⁰ Március 15-én a megszokott helyeken ünnepelt a város. Délelőtt 11 órától a Főtéren gyülekeztek, hogy az „egyetemi polgárok lélekemelő ünnepének” tanúi legyenek. A központi egyetemről vonultak fel zászlók és zene kíséretében. A műsort a polgári dalegylet nyitotta meg a *Himnusszal*, majd Czákó Péter színművész elszavalta a Talpra magyart. Ezt követte Pazourek Ferenc „lendületteljes ünnepi beszéde”, amely a tömeg „éljenkiáltásai közepette végződött”. Körösi Gábor színművész szavalata után ismét a polgári dalegylet énekelt, ezúttal a *Szózatot*. A műsor zárásaként Csikay György zenekara játszott alkalmi dalokat.³⁰¹ A megemlékezések ünnepi jellege mellé a szórakoztatás szerepe is társult. Az egésznapos rendezvény a Vigadóban megtartott kulturális műsorral zárult.

A megemlékezés egyik kitérőjeként a leányiskola felavatta az emléktáblát: „PETŐFI SÁNDOR/ És neje/ 1847. okt(óber). 21-től 24-ig./ Megjelölte a helybeli áll(ami)./ felsőbb leányiskola kegyelete/ 1897. márc(ius). 15.” [269.] Versényi György felavató beszédében Petőfi kolozsvári látogatásáról és cselekedeteiről, a forradalomban betöltött szerepéről beszélt. Felolvasta a költő Kolozsváron írott versét, majd végszóként a „hazaszeretet lángszavú dalnokának”³⁰² hősi halálára emlékeztette a növendékeket.

A költő itt-tartózkodása alatt írott és az avatáson felolvasott verse az *El innét, el e városból* címet viseli.³⁰³ A vers üzenetét, az (e városból való) elvagyódást az utókor számára ellensúlyozni tudta annak ténye, hogy „az igaz, őszinte s nemes érzések s a hazaszeretet lángszavú dalnoka”³⁰⁴ jelenlétével és versével tisztelte meg a várost.

1847-ben a Biasini-szállóban vendégeskedett a feleségével nászúton levő Petőfi Sándor. (Majd 1849-ben még ötször járt Kolozsváron.) Az esemény, amelyen emléktábláját felavatták és amelyen máig az emléktáblája előtt koszorúznak, a polgári forradalom ünnepe. A költő a köztudatban annyira a forradalom markáns személyiségének, a korszak ideáljának számított, hogy a szabadságharc eseményének ünneplésében kapott helyet. A forradalmárra és a forradalomra emlékeznek ott, ahol a költő járt nevével és békeidőben. Ezeknek a tényeknek egymásra építése, az ünnepnap kontextusában való értelmezése jól példázza, hogy mennyire szimbolikusan születnek meg az emlékezet jelentései: a forradalom eseményét a megemlékezők a rítus útján konstruálták meg, mintegy ráerőltetve a kiválasztott térre és a kollektív emlékezetre.

Az emléktáblának is szerepe volt abban, hogy a szálloda előtti Kül-Torda utcát 1899-ben Petőfiről nevezték el.

299 Az adatok forrása: Kuskó I. összeáll. 1896: 54–86.

300 *Kolozsvár* XI. évf. 58. sz. 1897. márc. 12.

301 Az adatok forrása: *Kolozsvár* XI. évf. 60. sz. 1897. márc. 15.

302 *Kolozsvár*. XI. évf. 61. sz. 1897. márc. 16.

303 Első versszaka: „El innét, el e városból! / Fogjatok be hamarjába, / Hadd rohanjak, hadd röpüljek / Más vidékre, más országba.”

304 Részlet Versényi György ünnepi beszédéből. Forrás: *Kolozsvár*. XI. évf. 61. sz. 1897. márc. 16. 3.

1898-ban, a forradalom kitörésének és az unió létrejöttének fél évszázados jubileumán nagyszabású rendezvényekkel ünnepelt a város. Ezen a napon a forradalom szimbolikus rekonstrukcióját is elvégezték.³⁰⁵ A tömeg a Szent Mihály-templomban tartott *Te Deum* után a Redut elé vonult, ahol a városatyák „díszközyülést” szerveztek, illetve alakítottak az 1848-as májusi események analógiájára. A közgyűlés résztvevői a kormány képviselője, a főrendiház és az országgyűlés néhány delegáltja, illetve a főváros és a vármegye képviselői mellett a város egyházi és világi előljárói (püspök, altábornagyok, csendőrezredes, helyőrségi tisztek, a királyi tábla, az egyetem vezetői, az adminisztratív igazgatóságok vezetői stb.) és a 48-as honvédek voltak. (Egy bárónő ugyanarra a helyre tartott igényt, ahol 50 évvel korábban szemléltette az eseményeket.) Béli István főispán, Albach Géza polgármester, Márki Sándor egyetemi tanár, Groisz Gusztáv képviselő tartottak beszédeket, az egykori eseményeket politikai, történelmi és közjogi szempontból értelmezve. Határozatként az emléktábla elhelyezését és az eseményeket leképező utcanevek (utólagos) jóváhagyását fogalmazták meg.³⁰⁶

Az ünnepi beszédek mellett Kőváry László szemtanúként idézte fel az uniós tárgyalásokat. Majd a levonuló városi vezetőség a várakozó tömeghez csatlakozva az egyetemi ifjúság által kezdeményezett (és eredetileg március 15-re tervezett) emléktábla-avatáson vett részt: „AZ ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉS/ ITT HATÁROZTA EL AZ/ UNIO/ LÉTESÍTÉSÉT MAGYARORSZÁGGAL/ 1848. MÁJ(US). 30./ A FÉLÉVSZÁZADOS ÉVFORDULÓRA/ EMELTETTE AZ EMLÉKTÁBLÁT/ AZ EGYETEM IFJÚSÁGA/ 1898. MÁJ(US). 30.” [271.]

A leleplezés előtti nap az utca nevét (Belmonostor) Unió utcára változtatták, a Híd utcát pedig Wesselényire. A szemtanú Kőváry László szerint még 1848. május 30-án, az unió kimondásakor „egy a népből indítványozá, s a tömeg határozattá emelé, hogy a hid-utczát, hol Wesselényi szállva volt, Wesselényi-utczának nevezék; egy más a Monostor-utczát, mint a hol az Unió kimondatott, Unio-utczának keresztelteté” (Kőváry L. 1861: 48).³⁰⁷

Bem József emléktáblájának felállítását az Ereklje Múzeum bizottsága kezdeményezte. A vármegye és a város vezetői, valamint a még élő 1848-as honvédek jelenlétében leplezték le 1898. december 25-én. Felirata: „E HÁZBAN VOLT SZÁLLVA/ BEM

305 Ugyanerről számolt be Keszeg Vilmos is a tordai március 15-ei ünnepek kapcsán, amelyek az 1848-as nap stilizált reprezentációi kívántak lenni (Keszeg V. 2004: 26).

306 Az adatok forrása: *Magyar Polgár*. XXI. évf. 53. sz. 1898. máj. 31. 1–4.

307 Az utcának a Főtéren túli folytatását (Belmagyar) 1898-ban Kossuth Lajosról nevezték el.

Szabó T. Attila a kolozsvári névadás első korszakát a „bizonyos kollektív önkéntelenséggel, szinte öntudatlansággal alkotott népi, természetes helynevek kialakulásának” koraként határozta meg: „Az e korban keletkezett utca- és más elnevezések a szóbanforgó településrészek vagy tereptárgyak valamilyen szembetűnő, elsődleges helyrajzi, tulajdonjogi, gazdasági, vallási, nemzetiségi és más jellegére utalnak.” A „beszélő és egyéni” helyneveket éppen az 1848-as mozgalmakkal kezdődően váltotta fel a tér nemzetiesítésének korszaka. „Ekkor már nem maga a lakosság alkot és nem az önkéntelen, szinte tudattalan közhasználat állandósít hosszabb-rövidebb időre bizonyos elnevezéseket, hanem külső tényező, a hatóság szól bele a névadásba. [...] Az újonnan keletkező nevek eleinte a város történetében nevezetes szerephez jutott személyiségek, események megőrkítésének célzatával csak szórványosan jelentkeznek. 1898 táján azonban e történetiellen szemlélet elérkezik ahhoz a ponthoz, amikor a régi nevek jó részét újakkal, jobbára a helyi és a nemzeti történelem időtlen nagyjainak, de nem ritkán csak múlt értékeinek nevével alakult helynevekkel cseréli fel.” (Szabó T. A. 1946: 4.)

JÓZSEF/ HONVÉD TÁBORNOK/ 1848 DECZEMBER 25-IKI/ GYŐZEDELMES BEVONULÁSAKOR.” [274.]³⁰⁸

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc narratív hagyományának, emlékezetének a 19. század fordulójáig történő megalkotása széles tömegeket bevonó, azokra építő társadalmi vállalkozásnak tekinthető. Az egyéni kezdeményezéseket, a családi keretben szerveződő emlékezet működtetését átvállalták a társadalmi vagy politikai csoportok és egyletek. A történészek narratívái (a professzionális tudományterület felőli kanonizálás) és az emlékezetközösség intézményesülése, illetve specializációja (múzeum, honvédegylet, folyóirat stb.) folytán az események emlékezte a század utolsó harmadára lefoglalta, létrehozta azt a nyilvános teret és időt, amely a fennmaradásához elengedhetetlenül szükségesnek látszott. A kolozsvári emlékterek (temető, 1849-es vesztőhely, az unió kimondásának helyszíne, Petőfi Sándor, Wesselényi Miklós és Bem József szálláshelyei) kialakítása és az ünnepnapok (március 15., Kossuth születésnapja és halála, az unió kimondásának napja, október 6.) kijelölése lehetőséget biztosítottak az emlékezet állandó és sikeres működtetéséhez. A forradalomra és a szabadságharcra való emlékezés sajátos emlékezetformává vált, amely képes volt a város/vármegye lakosságát (főként a polgárságot) integrálni, a tereket megtölteni és megszervezni, illetve – ezekkel összefüggésben – egy sajátos emlékezetközösséget teremteni.

Hatalomváltások – az emlékezet újrahelyezése

Az Erdélyben lezajló 1918-as impériumváltás nemcsak azt jelentette, hogy az addig Magyarországhoz tartozó országrész román fennhatóság alá került, hanem azt is, hogy ezzel együtt Erdélynek egy másik, a román történelem tárgyává kellett válnia. Az új hatalom új történelemszemléletet és ezzel együtt új, eltérő emlékezetet követelt. Ennek a mentalitásnak vagy ideológiának az 1848–1849 emlékhelyeinek szervezésében is mérhetők a hatásai.

A román hatalom alatt (1918–1940) az előző rendszerre utaló, a nyilvánosságban felépített reprezentációk közül többet láthatatlanná tettek. Az 1848–1849-es események nyilvános tárgyi interpretációit is felszámolni igyekeztek. Ennek elsődleges oka az események eltérő megítélése volt, a magyar és a román nép ellenfélként élte meg a szabadságharcot.

A vizsgált események emléknymoi közül 1919-ben az unió emlékszóvegét [271.] távolították el, illetve cserélték le egy másikkal, a Memorandum-perre emlékeztetővel [328.]. (Az Unió utcát ennek értelmében Memorandumnak nevezték el.) Bem József emléktábláját [274.] az új tulajdonos 1936-ban vette le. A Biasini-szállodáról a városvezetés 1939-ben³⁰⁹ távolította el Petőfi emléktábláját [269.], amelyet még abban az évben vissza is helyeztek. (Az utca új nevét Avram Iancu román forradalmárról kapta.) A kivégzett honvédek szamosfalvi emlékművét [267.] összetörték, és egyes darabjait megsemmisítették. Mindezek a tények ugyanannak a kulturális folyamatnak a lenyo-

308 Bem József emlékállításokban kifejeződő erdélyi kultuszának vázlatos áttekintése: Szabó Zs. 2009.

309 Bornemisa Sebastian román polgármesternél tanára, Kristóf György járt közben az emléktábla visszahelyezésének ügyében (Murádin 2008: 43). Más adat szerint az 1920-as években távolították el (Gaal Gy. 2001d: 250).

matai, amely egyfelől az emlékezetet, másfelől a felejtést működteti. Ha a térbeliesítés technikája az emlékezés, akkor a tér felszámolásáé, eltüntetéséé a felejtés. Az emlékezet és tárgyiasított formáinak (emlékmű, emléktábla, szobor) negligálása, eltüntetése is következképpen kulturális viselkedésnek számít, a múltól való reprezentáció használatának mellőzését jelenti.

Avram Iancu kultuszának kialakítása ebben a korszakban kezdődött el. Amint már említettem, 1924-ben helyezték el az alapkövét [323.] az épülő ortodox székesegyház előtti téren, azonban a többszöri kiírás alapján kiválasztott pályamunkát nem valószínűzték meg. A személyiség kultuszát 1848–1849 aktuális megítélése alapozta meg: a nemzet és az ország egységéért harcoló román hazafi egyik őstípusát reprezentálta.

A visszatérő magyar hatalom (1940–1944) egyrészt helyreállította, másrészt folytatta a korábban megkezdett emlékezetszervezést. Visszaállította az eltávolított emléktáblákat, így 1941-ben az unió létrehozásáról szóló tábla is a helyére került, felváltva a Memorandum-perre emlékeztetőt. (Az unió táblát az 1940-es évek közepén végleg eltávolították.) Az emlékezet tárgyiasított nyomainak eltüntetését szimbolikus terület-sértésként értelmezte a magyar hatalom.

A honvédeknek a román hatalom által leromboltatott emlékművét visszaállította némileg módosított szöveggel, és újabb két emléktáblával egészítette ki. Az egyik szöveg az emlékezet újraállításáról, az emléket ápoló csoportról szól: „BARBÁR KEZEKTŐL LEDÖNTÖTT EZEN/ EMLÉKET FELKUTATTA ÉS VISSZAÁLLITOTTA/ A 25. ÖNÁLLÓ LÉGVÉDELMI GÉPÁGYU-/ ÜTEG 1941. AUGUSZTUS 10-ÉN.” A másik emléktábla a fogadalom, a múlt iránti kegyelet megerősítése volt: „VÉRTANUSÁGTOK MEGSZENTELT HELYÉN/ EMLÉKETEK E KÖBETŰK ŐRZIK./ DE MAGYAR SZÍVBEN JOBBAN, MINT A SZIKLA/ MEGTARTJUK MAJD VÉGTELEN IDŐKIG.” [362.] (Ugyanazon évben a május 30-ai Hősök Napja egyik rendezvényét – a koszorúzást – is ide szervezték.)

A második világháború után fokozatosan berendezkedő román kommunista rezsim (1945/1948–1989) kezdetben nem tekintette a maga számára használhatónak 1848–1849 történeti hagyományait. (Például az unió mint a forradalom vívmánya teljesen összeegyeztethetetlen volt a román nemzetállam számára.) Petőfi és Bem emléktábláinak [269., 274.] kivételével eltávolították a forradalom és szabadságharc eseményeinek emlékeztetőit [271., 362.].

A háború utáni társadalmi-politikai átmenet korszakában az imperializmusellenesség ideológiai ernyője alatt a nagy nemzeti ideológiák és a hagyományos etnikai konfliktusok feloldódni látszottak. Az osztályharc értelmében a legfőbb és közös ellenség a burzsoázia és a fasizmus volt, és ebből a viszonyulásból a munkásosztályra építő politikai kezdeményezések nyertek legitím formát. A román–magyar paritásosság jegyében megjelenő kétnyelvű utcanévtáblák, a közösként meghirdetett május elseji felvonulások stb. a nyilvánosság szintjén az egyenlőséget hirdették meg.

A Petőfi utcát az 1945-ös városvezetés megosztotta: a Biasini-szállodáig tartó része Petőfi utca maradt, a folytatása pedig Strada Avram Iancu lett (vö: Dávid Gy.–Mikó I. 1972: 143). A két etnikum kapcsolatát építő baloldali szervezet, a Román–Magyar Társaság 1948-ra Bălcescu és Petőfi szobrainak közös talapzaton való elhelyezését tervezte, a két nemzeti hős együttes ábrázolása – bár történetileg hiteltelen a személyes viszony – az ideológiai rokonságot és a nemzeti közelséget jelképezte volna. A meg nem valósult szobor szimbolikus értelmezéséből részlet: „Hadd hirdesse az érc maradandóságával és a művészi alkotás meggyőző erejével ez a közös szobor a mai és az eljövendő nem-

zedékeknek, hogy Erdély viszályoktól tépett földjén a két egymásrauszított nép között véget ért a harc s az elnyomók által szitott ellentétek – összhanggá, közös alkotásvágyban felolvadó megértéssé simultak el abban a »tündérkertben«, mely a multban csak bitang urai számára volt az, de az ittélő népek számára éppugy kaloda volt, mint a feudális világ minden más országában.”³¹⁰

Avram Iancuról középiskolát neveztek el. Román iskolanévadó ünnepség keretében, a forradalom 110. évfordulóján avatták fel 1958-ban Nicolae Bălcescu mellszobrát [423.]. Az ünnepséget az Egyetemi Ház nagytermében, a pártvezetés és a pionírok részvételével szervezték. Az esemény Radu Gheorghénak, a városi néptanács végrehajtó bizottsága elnökének megnyitójával kezdődött. Ezután Bucsa Petre, a tartományi néptanács oktatás és művelődési osztályának vezetője olvasta fel azt a minisztériumi rendeletet, amely az iskolanevet adományozta. Brînzei Vasile iskolaigazgató az iskolatörténetet ismertette, és az eseményhez kapcsolódóan az ifjúságnak a „nagy hazafi életművének forradalmi szellemében” való nevelését emelte ki. Teognoste Alexandru a szülői bizottság elnökeként kapott szót. Doina Bleoca pedig az iskola növendékeként, a tanulók nevében beszélt. Elhangzott szövegéből – amely a kor politikai retorikájából építkezett – a napilap alapján idézek: „Köszönjük pártunknak és kormányunknak, hogy most, itt ünnepelhetünk. Köszönjük és vállaljuk, hogy tanulni fogunk minden erőnkéből, hogy méltó követőivé válhassunk haladó forradalmár őseinknek, a nép és a munkásosztály nagy harcosainak, akik vérüket ontották azért, hogy mi most békében tanulhassunk és építsünk népünk boldogulása érdekében.”

A beszédeket kulturális műsor követte, majd az iskolához vonulva leleplezték a mellszobrot és az új iskolanevtáblát.³¹¹

Az 1965 után hangsúlyossá váló hivatalos történeteszemlélet a nyilvános terekben már csak a román szabadságharc emlékezetét alakította. Avram Iancu alakjának és tetteinek mitizálása lehetőséget teremtett arra, hogy a román történetírás legérzékenyebb területét, a nemzet létrejöttét, az önállósági törekvéseket példázza és legitimálja.³¹² Ez a koncepció a forradalom és szabadságharc eseményei közül leginkább a balázsfalvi nemzetgyűlés eseményére (1848. május 13–15.) fókuszált, amelybe a román országrészek és Erdély egyesítésének korai szándékait vetítette vissza.

1968-ban országos jelentőségű megemlékezést rendeztek Balázsfalván a román népgyűlés 120. évfordulóján. Erdély városaiban a román forradalmároknak (főként Nicolae Bălcescu és Avram Iancu kultuszának) szobrokat és emléktáblákat állítottak.

Kolozsváron a Báthory István Líceum fennállásának 389. évfordulójához kötötték az eseményt. A forradalom 120. évfordulóján emléktáblát helyeztek el az intézményen, a román nyelvű szöveggel a román nemzeti emancipáció történetét forgalmazták: „Itt működött a kolozsvári Kegyesrendi Gimnázium, amelyben számos román diák tanult, közöttük Avram Iancu, Gheorghe Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, Constantin Roman, Ion

310 Forrás: Salamon László: A szobor. *Igazság*. 1948. febr. 7. VI. évf. 30. sz.

311 Az adatok forrása: *Igazság*. 1958. dec. 16. XIX. évf. 287. sz. 1.

312 Avram Iancu alakja a román országrészekben nem tartozik a nemzeti történelem lényeges referenciáihoz, kultusza többnyire Erdélyben jelent meg. Ugyanez vonatkozik az 1848–1849-es események hagyományaira is (L. Boia 1999: 277).

Suciu, Iosif Suluțiu, Iacob Bologa, Nicolae Popea, Constantin Secăreanu, Constantin G. Ioan és a Buteanu fivérek, akik jelentős szerepet játszottak az 1848-as forradalom idején. Az iskola román diákjainak körében uralkodó román nemzeti egyenjogúsítási óhaj volt az *Aurora* [‘Kikelet’] egyesület (1848) és a *Zorile* [‘Hajnal’] című irodalmi lap alapja.” [456.] Az év, amelyben a megemlékezés zajlott, Erdély és Románia egyesítésének 50. évfordulós rendezvényeinek jegyében telt. A november 25-ei emlékállítás a jubileumi év ünnepei közé is kapcsolódott.

Az 1960-as évek közepétől-végétől az 1970-es évek elejéig a kommunista diktatúra politikai engedményeket tett kisebbségi ügyekben. Erre a rövid időszakra (a „nyitás” korszaka) az emlékezetkonstruálás, emlékállítás viszonylagos feléledése vált jellemzővé. Ebben a kanonizálási hullámban állítottak emléktáblát a Biasini-szálloda épületén a (román) szabadságharc eseményének: „Itt, az egykori Biasini-szállóban szállt meg az Erdélyi-szigethegységbe, Avram Iancuhoz vezető útján, Cezar Bolliac (1813–1880) kíséretében, Nicolae Bălcescu (1819–1852).” [458.] A román emléktábla felhelyezése az előzőleg már a magyarok által megjelölt épületre folytatása és felerősödése volt annak a folyamatnak, amelyet korábban az etnikumok között, az emlékezetért vívott szimbolikus harcnak neveztem.

Halálának 100. évfordulóján Avram Iancu átmeneti lakását is megjelölték a Biasini-szálloda közelében (az utca Avram Iancu-szakaszán): „Itt lakott főiskolai tanulmányai idején (1841–1844) Avram Iancu, az 1848-as erdélyi forradalom kiemelkedő vezetője, a társadalmi és nemzeti jogok lelkes harcosa. Állították 1972 szeptemberében.” [484.]

A rövid nyitás utáni időszakban vált hangsúlyosabbá a román hatalom számára 1848–1849 emlékezetének megalkotása. A kommunista diktatúra elfojtotta az interetnikus konfliktusokat, a hatalomtól eltérő nemzeti ideológiák, vélemények a nyilvánosság szintje alá kényszerültek. A foucault-i diskurzuselmélet (vö: M. Foucault 1998: 51–60) értelmében egyetlen diskurzus, a hatalmi beszédmód uralta az események emlékezetéről való beszédet. Célja a román nemzet létrejöttének utólagos megteremtése volt, egy olyan múltkép megkonstruálásával, amely a hosszabb ideje szervezett magyar (immár kisebbségi) emlékezetet is ellensúlyozni tudta.

Avram Iancu mellszobrát 1972-ben állította egy kolozsmonostori középiskola [485.]. 1973-ban, az 1848-as forradalom 125. és a Nicolae Bălcescu iskola 15. évfordulóján új mellszobrot avattak a névadó tiszteletére [488.].

A hivatalos ideológia a magyar emlékezetet ellensúlyozandó az eseményeknek azon mozzanatait emelte ki, amelyek kompromittálóak a szabadságharc megítélésében. A Fellegvár kaputornyára helyezett szöveg ezt a törekvést képviseli: „Az ellenforradalmi magyar nemesség parancsára 1849. május 11-én ezen a helyen végezték ki Stephan Ludwig Roth szász tanárt, haladó szellemű értelmiségit, az 1848-as forradalom tevékeny harcosát, a szász lakosság és a román nép társadalmi és nemzeti jogainak fáradhatatlan támogatóját.” [468.] A magyar szabadságharc ellenforradalomként való beállítás a hivatalos román történelemszemlélet mentén értelmezhető: a román szabadcsapatoknak a nemzeti jogokért vívott harcai képviselték a hiteles forradalmat az elnyomó magyar hatalommal szemben.

Az 1989 utáni szimbolikus térszervezések és az emlékezet(ek) használata(i)

Az 1989-es rendszerváltó forradalom a múltról folyó diskurzus vonatkozásában is cezúrának tekinthető. Kolozsváron minden eddigénél intenzívebben lángolt fel az emlékezet újraalkotásának igénye. Az új rendszer számára a társadalmi-politikai legitimizáció és otthonosság érzetét nem nyújtó emléktárgyak terhessé váltak. A történelmi reprezentációk nagyarányú felszámolása így vált indokolttá (ahogy azt az előző fejezetekben is bemutattam). Az emlékezetért folyó törekvések a nyilvános terekben a magyar és román elit konfliktusait modellezték.

Ennek az emlékezetért folyó harcnak vagy az emlékezetek közötti rivalizálás folyamatának magyarázatára is a foucault-i *diskurzusmodell*t tekintem érvényesnek. A diskurzus az a szimbolikus jelentéseggyüttes, amelyért, és amelynek eszközeivel a társadalomban harc folyik, és amely kizár, marginalizál eltérő véleményeket (M. Foucault 1998: 51–60). Ennek a teóriának a jelen vizsgálati tárgyra való alkalmazása azt jelenti, hogy a múlt megjelenítése, a jelent legitimáló kollektív emlékezet eszköz annak a szimbolikus hatalomnak a megszerzésében, amelyért a magyar és a román diskurzustársaságok versengenek.

A román emlékéllátások

1848–1849 emlékezete változatlanul érvényesnek, értelmezhetőnek, állandónak mutatkozott. A magyar etnikum számára a rendszerváltás a forradalom és szabadságharc megünneplésének lehetőségét is ígerte. A helyi román elit is egyre inkább igényt tartott az események megformálására. A Gheorghe Funar-féle korszakban, 1992 és 2004 között a vezetői pozíciót birtokló román hatalmi elit olyan nacionalista diskurzust képviselt, amely ellehetetleníteni igyekezett a magyar emlékezetért folytatott beszédmódokat.

Szükséges itt is hangsúlyozni a román nemzetet erősítő vagy identitáserősítő eljárásoknak a kettősségét: 1. egyrészt a tér nemzetiesítését a saját történelem- és múltszemlélet alapján, 2. másrészt az idegen etnikus jelentésekkel bíró terekhez való viszonyulást: annak a semlegesítését vagy a felszámolását. Az alábbiakban a szimbolikus térszervezés általános és teljes körű bemutatására nem vállalkozom,³¹³ csupán a vizsgált események emlékezete kapcsán szerveződő szimbolikus konfliktusokat érintem.

A rendszerváltás után Kolozsváron megalakult Avram Iancu Kulturális Társaság – a két világháború között elkezdődő szimbolikus térépítéseket folytatva – pályázatot írt ki Avram Iancunak az ortodox székesegyház előtti – Győzelem – téren való felállítására. 1993. november 30-án, a nemzeti ünnep előzeteseként felavatták a befejezetlen (mellékalakok nélküli) szobrot. Az eseményt Grigore Zanc ispán nyitotta meg. Az emlékművet Ion Teodor Stan, a kezdeményező társaság elnöke és Gheorghe Funar polgármester leplezték le. A felszentelést Bartolomeu Anania ortodox püspök végezte.

313 A Főtér szimbolikus átrendezéséről, az itt zajló szimbolikus térharcokról átfogó elemzést Feischmidt Margit (Feischmidt M. 1994, 2001a, 2001b, 2002 és 2003) készítette, illetve a Rogers Brubaker által vezetett kutatócsoport (R. Brubaker–M. Feischmidt–J. Fox–L. Grancea 2006). Ugyanehhez lásd Péter László munkáit (Péter L. 1996, 2006 és 2011).

Az átadási ünnepségen a kormánypártok képviselői, az elnöki intézmény, a parlament, a szenátus és a kormány delegáltjai, a hadsereg, a hírszerzés, a rendőrség, a helyi egyetemek és vállalatok, a polgármesteri hivatal, a megyei tanács és a Vatra Românească szervezet koszorúzott.

A megyei és helyi hatóságok beszédei mellett Ion Iliescu államfő üzenete, illetve Doru Ioan Tărăcilă szenátusi alelnöknek a parlament, Liviu Maior tanügyminiszternek pedig a kormány nevében mondott beszédei tették az eseményt ünnepivé, politikailag legitimé. A polgármester a román nemzeti hős érdemeit az „elnyomó szerepet játszó magyarok” kontrasztjában értelmezte. Victor Romulus Constantinescu megyei tanácselnök beszéde után az AIKT elnöke az emlékmű megvalósításának folyamatát ismertette. Az elnök javaslatot tett a térnek Avram Iancu térre való átnevezésére és a nemzeti és egyéb ünnepségeken való használatára. Az emlékállítás legitimálásához és az alpnarratíva értelmezéséhez Zeno Opreș Vatra Românească-elnök, Bartolomeu Anania ortodox és Tertulian Langa görög katolikus püspökök, Pantelimon Pralea vezérőrnagy, Ștefan Pascu történész akadémikus, Ioan Rus, Fehér megye ispánja és Grigore Vieru besszarábiai költő járultak még hozzá. Az eseményt a kolozsvári sorkatonák ünnepélyes eskütétele és díszfelvonulása zárta.³¹⁴

A politika, az egyház, a hadsereg, a tudomány és a kultúra intézményeinek és képviselőinek bevonása, a helyi, az országos és határon túli küldöttek jelenléte az ünnepet nagyobb kontextusokba ágyazta bele. A kiemelt időpontban, az egyesítés 75. évfordulóján csomósodó térrendezési eljárás a román nemzeti érzésre, történelemtudatra hivatkozva tette legitimé az emlékezetformálás, emlékezetalkotás gesztusát. A „román centrum” szimbolikus erejét a periodikus bejárás gyakorlatokból (nemzeti ünnepek, katonai eskütételek, rendezvények), katonai parádékból és politikai reprezentációkból merítette.

A Főtérre is megcélzó nemzetépítési törekvések és térszervezések mellett más magyar emléktérre is rátelepedett a román diskurzus. A román félnek, bár korábban már megjelölte a helyet, a Biasini-szállodához bejárás-beelési gyakorlatai, megemlékezési rítusai nem kapcsolódtak. 1848–1849 eseménye megmaradt a magyar etnikum fő nemzeti ünnepének. 1990-től kezdődően (újra) az ökumenikus istentiszteleteket megelőző vagy követő, a Biasini-szállodánál történő koszorúzás lett az ünnepségek egyik fő eleme. Ez utóbbit az RMDSZ szervezte, amelynek előjárói minden évben megkoszorúzták Petőfi Sándor magyar [269.] és Avram Iancu, Cezar Bolliac és Nicolae Bălcescu közös, román [458.] emléktábláit.

1996 márciusában a román elit is bejelentette igényét a szimbolikus térteremtést és a március 15-ei ünneplést illetően. Erre ugyanazt a teret és időt választotta, amelyet a helyi magyarság magának tartott fenn.

Március 13-án a Polgármesteri Hivatal és az Állami Levéltár felhívást tett közzé a helyi román újságban. A lakosságot kérték a márciusi ünnepen való részvételre, hogy együtt ünnepelhessék az „1848-as Forradalom Vezetőinek és a betolakodók által meggyilkolt románok tízezreinek emlékét”.³¹⁵ Az ismertetett program az ünnepély csúcspontjaként a George Barițiu és Nicolae Bălcescu emléktáblájának leleplezését nevezte meg.

Az ünnepség előtti napon a korábbi román emléktábla [458.] helyébe a következő kétnyelvű (román és angol) szöveget helyezték: „Ebben az épületben szálltak meg

314 Az adatok forrása: *Adevărul de Cluj*. 1993. dec. 1. V. évf. 1019. 1.

315 *Adevărul de Cluj*. 1996. márc. 13. VII. évf. 1616. sz. 1.

1848–1949 éveiben, a nemzeti szabadságért és egységességért folyó harc szervezései közben George Barițiu és Nicolae Bălcescu. A románok szent ügyének kinyilvánítását a magyar nemesség véres megtorlása követte, amelynek során legyilkoltak 40 000 románt, felperzeltek és feldúltak 230 falut.” [602.] Az emléktábla tartalmának közösségi elfogadottságát március 15-én a görög katolikus és ortodox egyházi előjárók által történő felszentelésével biztosították. A tartalom (az értelmezett történelem) hitelesítésére a délután kezdődő *Supplex Libellus Valachorum 205*³¹⁶ című, a Polgármesteri Hivatal nagytermében megtartott konferencia volt hivatott, amelyen akadémikusok, egyetemi professzorok, kutatók vettek részt. A gesztus legitimmé tételét szolgálta a konferenciát követő, *Supplexe românești oglindite în documentele clujene din veacul al XVIII-lea (Román folyamodványok a 18. századi kolozsvári dokumentumok tükrében)* című dokumentumkiállítás is.

Az események román emlékezetével további fontosnak ítélt térrészeket jelöltek meg. 1995-ben a Fellegváron az 1948-ban eltávolított fakereszt [352.] helyébe emeltek egy, méreteit tekintve impozáns építményt, a Hősök Emlékművét [598.]. A város legtávolabbi területeiről is látható emlékműre 1997. március 15-én helyezett szövegek közül egyik a forradalom és szabadságharc sajátos értelmezését jelentette meg: „Ezen a Fellegvárnak nevezett magaslaton és más Kolozsvár környéki helyeken az 1848-as erdélyi forradalom megtorló hadjáratában nagyszámú románt végeztek ki. Alexandru Bătrâneau ispán, Vasile Simonis, Vasile Turcu, Alexandru Țicudi tanácsosok és a nagy német történész és gondolkodó Ștefan Ludwig Roth emlékére, és sokaknak, akiknek egy részét feljegyezték a kor dokumentumaiban és azoknak, a többségnek, akiknek neve ismeretlen maradt.” [628.]

A fentiekből látható, hogy az 1989 után újradefiniálódó román nemzeti diskurzus a város jelentős tereit foglalta le az emlékezet konstruálására. A vizsgált események tárgyiasított emlékezete birtokolja a szimbolikus szempontból legfontosabbnak és legalkalmasabbnak ítélt helyeket. Az emlékezettről való domináns beszédmód a román elit részéről kiterjedt a magyar megemlékezések idejének kompromittálására is. Így értelmezhető a román megemlékezéseknek a magyar nemzeti ünnepre való rátelepedése. Ez a nap az emlékállításokban, ritualizált eseményekben a legelterheltebb a román nemzeti ünnepnap (december 1.) után. A román polgármester 1999-ben emléktáblát avatott a Biasini-szálloda melletti mellékutcában, az ünneplő magyar tömegetől nem messze, Grigore Silași nyelvész, „a kolozsvári egyetem első román nyelv és irodalom tanára” emlékére [652.]. 2000-ben pedig az 1919 és 1920 között a Kormányzó Tanács vallás és közoktatásügyi feladatait ellátó intézménynek helyet adó épületet, illetve Ștefan Meteș történész által vezetett Állami Levéltár 1923 és 1937 közötti székházát jelöltette meg [661.]. A 2004-es ünnepek előtti napokban a Polgármesteri Hivatal tanácstermében avattak emléktáblát „a fasiszta bécsi döntés által elrabolt Észak-Erdély román fennhatóság alá való visszakerülése alkalmából.” [703.]

316 A cím az 1971–1792-es petíció 205. évfordulójára utal.

A magyar emlékállítások

A szamosfalvi honvédelemkművet [267.], amelyet az 1980-as évek közepén ledöntöttek, a forradalom után valamelyest rendezték, a környezetét az október 6-ai megemlékezések számára alkalmassá tették.

Új, a köztereket érintő emlékállításra 1848–1849 emlékezetének kapcsán sem szolgáltatott a városi vezetőség törvényes keretet. Az emlékállítások így – az előző fejezetben bemutatott eljárás alapján – a kvázi-nyilvános, nemzetileg homogén környezetben, a templomokban és iskolákban folytak.

2002. március 14-én a Brassai Sámuel Elméleti Líceum az Unitárius Kollégium egykori honvédjeire emlékezett. Az ünnepi istentisztelet után Molnár B. Lehel levéltáros³¹⁷ és Málnási Ferenc tanár tartott előadást, ezt a diákok ünnepi műsora követte, majd Szabó Árpád unitárius püspök felavatta az emléktáblát: „AZ UNITÁRIUS KOLLÉGIUM/ 47 diákja emlékére./ akik részt vettek az 1848–49-es/ magyar szabadságharcban./ So- kan közülük életüket áldozták/ népünk szabadságáért./ Példájuk buzdítson, örökségü- ket/ ápoljuk és adjuk tovább! / 2002. március idusán.” [689.]

Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóján az evangélikus-lutheránus egyház- község szervezett emlékünnepséget az egykori Kossuth utcai templomban. Az ökume- nikus istentisztelet a magyar felekezetek képviselőinek ünnepi beszédeivel kezdődött: Czirják Árpád római katolikus érseki helynök után Mózes Árpád evangélikus püspök mondott beszédet. Csapody Miklós (budapesti) történész és parlamenti képviselő, illetve Egyed Ákos történész akadémikus az eseményt és a forradalmár kormányzó biográ- fiáját mutatták be, vonták be az aktuális társadalmi és politikai kontextusokba. Alföldi László főkonzul, Cseh Áron konzul, Patrubány Miklós MVSZ-elnök, Kónya-Hamar Sán- dor megyei RMDSZ-elnök és parlamenti képviselő, az egyházi előjárók és küldöttek (ki- emelten Donald Meyer amerikai evangélikus püspök) jelenléte töltötte fel szimbolikus súllyal a rendezvényt.

Az ünnepi műsort a színművészek szavalatai (Albert Júlia, Boér Ferenc és Török Katalin), az énekkar (Protestáns Teológia kórusa), és az operaénekes (Szilágyi Zsolt) biztosították. A templomban felavatott emléktábla: „»Annyi jogunk lesz eredménye- inkhez,/ amennyi helyet foglal el szívünkben a hit tüze!«/ KOSSUTH LAJOS/ 1802–1894/ evangélikus egyházához mindhalálig hű,/ a nemzet szabadságáért küzdő magyar/ hazafi emlékére állította az emléktáblát/ születésének 200. évfordulóján/ a Romániai Ágostai Hitvallású Evangélikus-/ Lutheránus Egyházkerület és/ a Kolozsvári Egyházközség./ Ko- lozsvár, 2002.” [693.]

Tamás Andrásnak az 1869-ben a Házsongárdi temetőben állított obeliszkjét [238.], 2002-ben újrafaragták. Az emlékművet [688.] Alföldi László magyar főkonzul és Molnos Lajos városi tanácsos adták át március 14-én. Az obeliszk eredetijét [238.] a kolozsmonostori plébániatemplom előtt helyezték el, talapzatára mindkét, Kolozs- vár határában kivégzett honvéd nevét felírták: „TAMÁS ANDRÁS ÉS SÁNDOR LÁSZLÓ/ EMLÉKÉRE (1848).” [687.]

317 Molnár B. Lehel közölte a kolozsvári unitárius kollégium szabadságharcos diákjainak névsorát és adatait (Molnár B. L. 2000).

Párhuzamosság és rivalizálás – az emlékezet használata

Március 15. lehetőséget teremtett a kolozsvári elit számára, hogy társadalmi és politikai üzeneteket fogalmazzon meg és forgalmazzon a város (és régió) számára, emellett biztosította a lokális társadalom számára az identitás megélését és felmutatását. Az 1848–1849-es emlékterek, emlékhelyek rituális felkeresése, használatának periodikus gyakorlata ezeket a szimbolikus folyamatokat, társadalmi mechanizmusokat is modellezni tudta.

Az 1990-es első „szabadon ünnepelt” márciusi 15-én a kolozsvári magyar diákság (KMDSZ) felhívására és a magyar érdekszervezet szervezésében (RMDSZ) részt vevő tömeg több helyszínen koszorúzott. Az ünnepségek kezdeteként a Fellegváron, Ștefan Ludwig Roth emléktáblájánál helyeztek el koszorút. A fő ünnepséget a Farkas utcai templomban zajló istentisztelet és az előtte álló Szent György-szobornál elmondott beszédek (Pillich László, Szabó Mátyás, Jakabffy Tamás) jelentették. A nyilvános megemlékezés záróünnepségeként a Biasini-szálló előtt, Petőfi Sándor, Nicolae Bălcescu és Avram Iancu emléktábláinál koszorúztak. Itt Tibád Zoltán és Ioan Popa mondtak beszédeket. Este az Állami Magyar Színházban volt emlékműsor. Este 9 órakor a felhívás értelmében felkért „jóérzésű polgárok” az ablakokba helyezett égő gyertyákkal emlékeztek a „Szabadság egykori Tavaszán, mostani Karácsonyán” életüket áldozó hősről.³¹⁸

1991-ben is megkoszorúzták a forradalom és szabadságharc valamennyi helyi emléktábláját, a hangsúlyos közösségi eseményt azonban a Farkas utcai református templomban tartott ökumenikus istentisztelet jelentette. A rendezvényen a magyar egyházak képviselői (Cseh Zsolt református és Szabó Dezső unitárius lelkészek) mellett a helyi politikai elit is szerepet kapott (Molnos Lajos RMDSZ megyei elnök beszédével). A Báthory István Líceumban és a Magyar Operában az ifjúsági érdekszervezet (MADISZ), az irodalmi kör és a Protestáns Teológia hallgatói emlékműsorokat rendeztek.³¹⁹

Az 1992-es, a Biasini-szálló előtt zajló megemlékezésen az RMDSZ Kolozs megyei vezetősége mellett Szócs Géza országos alelnök is részt vett. A vezető politikusok (szénátor, parlamenti képviselő, megyei elnök és vezetőség) jelenléte egyre inkább hangsúlyossá vált. 1997-től a román miniszterelnök vagy államelnök is ünnepi beszéddel köszöntötte a magyar kisebbséget, üzenetét többnyire a prefektus/ispán tolmácsolta, ezzel a román vezetőség egy része is bekapcsolódott a rendezvényekbe. Ugyanekkortól lett a megemlékezés nyilvános szereplőjévé a magyar nagykövet vagy főkonzul is, aki rendszerint a magyar miniszterelnök üzenetét olvasta fel.

Az évek során a márciusi magyar emlékűnnepségeknek két fő része jött létre: az ökumenikus istentisztelet,³²⁰ amelynek kezdetben a Farkas utcai református templom, 1999-ben az evangélikus-lutheránus templom, 1998-ban és 2000-től pedig a főtéri

318 Az adatok forrása: *Szabadság*. 1990. márc. 16. II. évf. 62. sz. 1.

319 Az adatok forrása: *Szabadság*. 1991. márc. 16. III. évf. 52. sz. 1.

320 Ez egyébként vonatkozik más magyar ünnepségekre is. Kialakult és állandósulni látszik az ünnepségek (ökumenikus istentiszteletek) felekezeti helyszínekként való leosztása is: március 15. a Szent Mihály katolikus templomban, október 6. a Farkas utcai református templomban, október 23. a belvárosi unitárius templomban, január 22. (Magyar Kultúra Napja) az evangélikus-lutheránus templomban zajlik.

Szent Mihály katolikus templom újított teret, illetve a Biasini-szálló előtti koszorúzás, amely az események legnyilvánosabb részét képezték. Az 1990-es évek elején a koszorúzás eseménye még megelőzte a templomban zajló ünnepeket, 1997-től azonban a templomban nyitották meg a megemlékezéseket.

Kisebb csoportokra építve szokott lezajlani a Házsongárdi temetőben, Tamás András honvéd obeliszkjénél, a Biasini-szálló előtti ünnepség után közvetlenül megtartott megemlékezés.

Az 1990-es évek közepétől az egyházi beszédek az egyházakban fontos pozíciókat betöltő szereplők – püspökök, érseki helynők, főtanácsos – tartották. A beszédek között a helyi iskolák kórusai énekeltek hazafias műveket. Az ünnepi szertartást rendszerint a *Miatyánk* elimádkozása, az áldásosztás és a *Himnusz* eléneklése zárta.

Romániában egyedül ezen a napon engedélyezett 1995-től a magyar nemzeti szimbólumok (zászló, kokárda, himnusz) használata. A templomtól az emléktáblához felvonuló tömeg zászlókkal, kokárdákkal, Kossuth-nótákat énekelve szokott megérkezni. Az emléktérben többnyire a helyi politikai közszereplők ünnepi beszédeire (1997-től a román és magyar miniszterelnök vagy köztársasági elnök üzeneteinek felolvasására is), illetve a helyi együttesek, kórusok vagy iskolák táncos, zenés vagy verses összeállításaira szokott sor kerülni.

A helyi magyarság számára március 15. alapvetően ünnepinek számított, a polgári nemzet létrejöttének és a győztes forradalom emlékének örömmünnepeként értelmeződött. A „szórakoztató nemzeti ünnep” (R. Brubaker–Feischmidt M. 1999: 71) koncepciója a nyilvános megemlékezésekre nem volt jellemző. Inkább a pátosz, a monumentalitás és a politikai legitimizáció motívumai uralták az ünnepi diskurzusokat. Az alapnarratívát újraelődő, aktualizáló egyházi és politikai beszédek többnyire ki is emelték ezt az érzelmi viszonyulást. A Biasini-szálló előtt beszélő politikusok, érdekszervezeti képviselők gyakran ennek az érzelmi elvárásnak, a forradalmár szerepének igyekeztek megfelelni. A sikeres megnyilvánulásokat a tömeg közbetapsolásokkal, tet-szénnyilvánításokkal kísérte.

Az emléktérben zajló megemlékezések egyik állandó eleme a *12 pont*nak az aktuálpolitikai helyzetre való alkalmazása volt. Ennek megfogalmazását 1996-tól hagyományosan az ifjúsági érdekszervezetek végezték, a követelések legfontosabb pontjait az aktuális közösségi érdekek képezték. A követelések megfogalmazásában az évek során sok átfedés jött létre. Az új, kiemelt pontok: 1996 – európai integráció, nemzeti kisebbségi jogok; 2002 – egyházi javak visszaszolgáltatása, önálló állami magyar egyetem; 2004 – magyar történelmi személyiségek szobrainak védelme, teljes magyar önrendelkezés, autonómia; 2005 – állampolgárság a külföldi magyaroknak; 2009 – magyar nyelv használata az állami intézményekben stb.

Az 1990-es évek közepéig a március 15-ei események megítélése a román elit részéről többnyire az értetlenkedés és elutasítás jegyében fogant reflexiókat tartalmazta. 1848 román hagyományát az 1970-es évektől kezdődően a román nemzeti egység történelmi mítoszai között értelmezték, de ennek az eseménynek nemzeti ünnepnapja nem alakult ki. Az 1989-es forradalom után a román elit sem tudott mit kezdeni ezzel a történelmi hagyománnyal. A magyar ünneplést a román politikai diskurzusok és a média az 1990-es évek első felében azzal marasztalták el, hogy más ország (Magyarország) nemzeti ünnepét a romániai magyaroknak nem áll jogukban megünnepelni. A nemzeti tradíció hivatalos(abb) elfogadásában az 1996-os kormányváltás és a ma-

gyar érdekszervezetnek (RMDSZ) az új kormányban betöltött szerepe játszott közre. (Mint már említettem, 1997-től kezdődően hagyománnyá vált, hogy minden március 15-én a román miniszterelnök vagy köztársasági elnök köszönti az ország magyar lakosságát.)

A magyar nemzeti tradícióhoz való sajátos viszonyulást lokális szinten a román polgármester által képviselt elit jelentette. A polgármester 1995-ben bírsággal, börtönbüntetéssel fenyegette a szervezőket és a koszorúzás résztvevőit.³²¹ 1996-ban a városi előljáró az alpnarratívát értelmezve kérdőjelezte meg a magyar megemlékezés helyességét és törvényességét: „Március 15. az erdélyi magyarok által elkövetett atrocitások kiindulópontja volt. Utódaiknak nem lenne szabad nemzeti napként ünnepelniük, ehelyett inkább bocsánatot kellene kérniük a megtörténtekért a románoktól.”³²²

Az 1848-as emléktérhez román részről történő szimbolikus gyakorlatok, rituális cselekvések, megemlékezések nem kapcsolódtak. 1848–1849 eseménye megmaradt a magyar etnikum fő nemzeti ünnepének, egészen 1996-ig. Ettől kezdődően ezen a napon emlékállítások, hagyományteremtési kísérletek történtek a román elit szűkebb csoportja részéről.

Az 1996-os és 1997-es román emléktábla-avatásokra már kitértem. 1998-ban, a forradalom 150. évfordulóján a román elit (a polgármester köre, a Nagy-Románia Párt és a Vatra Românească szervezet) felvonulást – a magyar közvélemény értelmezésében „ellenkoszorúzást” – rendezett. Az ortodox székesegyházban megtartott istentisztelet után megkoszorúzták Avram Iancu szobrát,³²³ innen Baba Novac szobrához vonultak koszorúzni. A hadsereg díszszázadával kiegészült menet végül a Biasini-szálló elé vonult, ahol a román–angol nyelvű emléktáblát [602.] koszorúzták meg. A román ünnepnap szerkezete – istentisztelet, felvonulás és koszorúzás – hasonló volt a magyar elit ünnepéhez. A különbség abban állt, hogy ez a város másik (alternatív román) centrumából indult, azt kötötte össze az 1848-as emléktérrel.

1999-ben a Biasini-szállónál, 2000-ben pedig a város Avram Iancu szobrai-nál (Avram Iancu tér, Avram Iancu Elméleti Líceum udvara), Nicolae Bălcescu és Gheorghe Barițiu mellszobrai-nál (a róluk elnevezett iskolák udvarán), illetve a fellegvári kereszt emléktáblái-nál rendezett koszorúzásokat a polgármester a „magyarok által 1848-ban meggyilkolt románok” tiszteletére. A 2000-es magyar ünnepséget a helyszínre érkező polgármester rendőrökkel akarta eloszlatni.³²⁴ 2001-ben a magyar ünnepséggel egyidőben koszorút helyeztek el Avram Iancu szobránál, a Memorandisták Emlékművé-nél, a Biasini-szálló román–angol emléktábláján és a Fellegváron található kereszt-nél.

2002-ben is koszorúzásokkal ünnepelt a város román vezetőségének egy része. Emellett a polgármester nagyszabású rendezvénnel ünnepelte megválasztásának 10.

321 Az adatok forrása: *Szabadság*. 1990. márc. 15. VII. évf. 52. sz. 1., *Szabadság*. 1990. márc. 16. VII. évf. 53. sz. 1.

322 Gheorghe Funar polgármester kijelentését közli: *Adevărul de Cluj*. 1996. márc. 16–17.

323 Avram Iancu alakja a román politika számára a román–magyar politikai és szimbolikus konfliktus eszközeként vált fontossá: „1998-ban a forradalom százötven éves évfordulóját csupán az erdélyi román nacionalista pártok és szervezetek hozták Avram Iancuval összefüggésbe” (R. Brubaker–Feischmidt M. 1999: 80).

324 Az adatok forrása: *Szabadság*. 2000. márc. 15. XII. évf. 63. sz. 1.

évfordulóját is. A március 15-ei rendezvényen az időpont megválasztása mellett más szimbolikus gesztusok is a magyar forradalom emléknapjára irányították a figyelmet: a Nagy-Románia Párt elnökétől egy bibliát vett át, hogy „azzal űzze ki a magyarokból az ördögöket”.

Március 15. (magyar) ünneplése a román fél számára folyamatos inzultusként értelmeződött: a román diskurzusok a nemzetféltés verbalizálásával, az állami szuverenitás veszélyeztetésének felmutatásával mozgósítottak. A magyar ünnepségekkel ellentétben a román elit által szervezett márciusi ünnepségek legfontosabb alakzatai – az események emocionális megítélését kifejező – gyászszerartások voltak. A 2003-as ünneplések során is nyilvánvalóvá vált, hogy a megidézett esemény másképpen kontextualizálódott a román elit számára. A Biasini-szálló előtti koszorúzási ünnepség a polgármester megérkezésével kezdődött. Két ortodox román pap gyászszerartást celebrált. Ennek keretében felelevenítették, verbalizálták az emléktáblán megfogalmazott eseményt. Az egyházi előljárók a rítust „Nicolae Bălcescu, George Baritiu, Avram Iancu és a 40 000, a haza szabadságáért az ördög ellen harcoló 1848–1849-es román hős emlékére” celebrálták. Az egyházi rítus kötött formájának megfelelően a lelkészek a kenyér és a bor emelgetésével halotti éneket énekeltek, a résztvevők pedig egymás vállát kezükkel érintve fohászoktak az örök üdvösségért. Ezután az ünnepséget hivatalosan levezető személy mondott rövid beszédet. Megfigyelhető volt, hogy a verbális újraelőadás az aktualizálás felé tolódott el, a szónok hangsúlyozta, hogy „csupán egyetlen nyelv lehet hivatalos Erdélyben és ez a román”. A rendezvény végén a román politikai pártok és szervezetek képviselői a román és angol nyelvű emléktáblát koszorúzták meg.³²⁵ A szertartást 2004-ben is megismételték.

A 2005. márciusi megemlékezés külön vizsgálati keretet érdemelne. Kolozsvárnak ekkorra már új polgármestere lett, aki elődjétől eltérően nem kívánta ünnepelni március 15-ét. Az esemény ünneplésének egyedüli birtokosa a magyar elit lett. A megemlékezés alkalma lehetőséget teremtett a volt polgármester fölötti győzelem demonstrálására és a helyi magyar elit pozíciójának újradefiniálására. A hagyományos megemlékezésektől eltérve az ünneplő tömeg a főtéri Mátyás király szoborcsoportjához is felvonult, ahol népviseletbe öltözött, magyar zászlókat lobogtató fiatalok Kossuth-nótákat és himnuszokat énekeltek. A résztvevők – szimbolikus tiltakozásként – néhány percig magyar jelképpel (Árpád-sávos zászlóval) takarták el a szobor talapzatának az előző polgármester által elhelyezett román nyelvű emléktábláját [549].

A román–magyar ideológiai viszonyulások leegyszerűsítésének csapdájába esnénk akkor, ha nem figyelnénk fel az etnikai jellegű interpretációk mellett más politikai vélemények, polémikák megjelenítésére is. A márciusi ünnepségek alkalmat szolgáltatnak a hazai magyar–magyar véleménykülönbségek és az erdélyi magyar–magyarországi magyar viszonyulások megjelenítésére is. A tömegrendezvény kezdetén a kettős állampolgárság 2004-es kudarcának lereagálására, a nyilvános szimbolikus válaszreakcióknak: 2005-től kezdődően a nyilvános ünnepségek lehetőséget teremtettek a 2004. december 5-ei, magyarországi, a külhoni magyarorság

325 Saját gyűjtés. A továbbiakban a saját gyűjtést nem hivatkozom.

állampolgárságának megadásáról szóló sikertelen népszavazás erdélyi fogadtatását kifejező vélemények spontán vagy szervezett megjelenítésére.³²⁶

A 2005-ös (a Szent Mihály-templomban és a Biasini-szálló előtt elhangzott) ünnepi beszédek jól tükrözték a romániai magyar társadalomban a népszavazás eredménye nyomán kialakult értelmező mechanizmusok főbb jellemzőit. A diskurzusok retorikája főként a mitizálódott fájdalmas magyar sors metaforakincséből építkezett. A megtagadottság, a kirekesztettség, a szétszabdalt nemzettest, az elfelejtettség, a magáramaradottság metaforái egy jellemzően kisebbségi sorstörténet drámai folytonosságában helyezték el a december 5-ei népszavazást. A református püspök az ország egységéért küzdő, a győztes szabadságharcot vezető Bocskai István fejedelem végrendeletéből idézett,³²⁷ és az aktuálpolitikai események okozta közösségi trauma feloldásáért a vallásos hitre hivatkozott.³²⁸ Az unitárius lelkész 1848 értékeinek megtartásában és ápolásában jelölte meg a kiutat.³²⁹ Az evangélikus-lutheránus lelkész a nemzeti költő Reményik Sándor versére (*A legszebb szó*) építette beszédét: a testvériségről, a szabadságról és a nemzetépítés akadályairól beszélt.³³⁰

A Magyarok Világszövetsége üzenetét tolmácsoló Kárpát-medencei régióelnök az unió 1848-as kimondása és a jelen eseményei között vont párhuzam alapján kérte szá-

326 A népszavazás eredményének erdélyi fogadtatásához, a külhoni magyar állampolgárság kudarcát utáni erdélyi rituális gyászszertartásokhoz lásd Jakab A. Zs.–Peti L. 2005a és 2005b.

327 „Meghagyom, s írom szeretettel intvén mind az erdélyi és magyarországi híveinket. Az egymás között való szép egységre, atyafiúi szeretetre. Az erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelmek alatt léznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket tőlük el ne taszítsák, tartsák atyafióknak, véröknek, tagoknak.”

328 „Lehet, hogy sokan megfélemeztek rólunk. Megtagadnak bennünket, határon kívülre rekesztenek minket. A magyar nemzettesthez való tartozásunk jogát megtagadják tőlünk. De szabadulásunk Krisztusában sohasem fogunk csalódni. Ezen a március 15-én úgy ünneplünk, hogy nem felejthetjük a december 5-ei döntést, annak döbbenetét és fájdalmunkat sem. Aki nem vette volna még észre, körülöttünk minden nép rendezte már a határon kívülre került testvérei jogi státusát. Csak mi kaptunk visszautasítást. Leírtak, visszaminősítettek, minket a bevándorlókkal egy sorba tettek. És Ézsaiás szavaival kérdezzük: »Hát megfélemezhet-é az anya gyermekéről? Hogy ne könyörüljön méhe fián?« Kérdésünkre Isten adja meg a választ: »És ha ezek elfelejtkeznének is, én terólad meg nem feledkezem.« Ebben az ígéletben bízva mi már nem is a politikusoktól várjuk a kegyet, az alamizsnát, mi Istentől kérjük az ajándékot. A Történelem Urát kérjük, tekintsen reánk, áldja meg emlékezésünket, ünnepünket, hallgassa meg kérésünket, gyógyítsa be fájó sebeinket. És e szétszakadozott testbe adja az ő lelkének az erejét. Mert ahol az Istennek lelke, ott van egység, ott a szabadság.”

329 „Sajnos, a határon túli, határtalan, égő szerelmek lángját ellobbantották az anyaországi párt- és érdek érdekek. És a hazáért lángoló szívünk búsongva kérdezi, kérdezte: »Miért nem lehet testvére a magyar a magyarnak? Hát nem őrizői vagyunk mi egymásnak?« De addig is, testvéreim, ameddig a nemzeti érdekek nem emelkednek pártpolitikai és egyéb érdekek fölé, mint ahogy történt az 1848-ban, addig is védjük, ápoljuk azokat az értékeket, amelyekkel megáldott bennünket a gondviselő Isten. Ebben a reménységben, ebben a kitartásban tegye áldottá a mi ünneplésünket most és mindörökre.”

330 „Magyar nemzetünk fel kell vegye a harcot a legnagyobb ellenséggel – a demográfiai elsorvadás valóságával –, hogy az új kor szabadságát kivívja s majd megőrizze: a lét szabadságát.”

mon a felelős döntést.³³¹ A magyar érdekszervezet (RMDSZ) megyei elnöke a nemzeti egység fontosságának aktualitását hangsúlyozta.³³²

Az ünnepi beszédekben explicit formában jelen levő, közösnek felmutatott sértettséget a megemlékezés során számos rituális mozzanattal erősítették fel. A templomban a magyar konzul beszéde alatt a székelyruhába és fekete gyászviseletbe öltözött fiatalok leengedték, összefogták és a földhöz érintették az addig magasan tartott nemzeti lobogókat. A Biasini-szállónál való koszorúzáskor ugyanez a csoport füttykoncerttel, bekiabálásokkal próbálta megakadályozni a szónokot abban, hogy Magyarország miniszterelnökének üzenetét felolvassa.³³³

A népszavazás fogadtatásának kifejezése a 2006–2010 közötti időszakban is meghatározó rituális mozzanata maradt az ünnepségeknek. 2006-ban a magyar miniszterelnök üzenetét a zászló lehajtásával, összefogásával, a felolvasás alatt végig kitarító ütemes dobolással, közbekiabálásokkal, füttykoncerttel fogadták. Emiatt 2007-től kezdődően a szervezők az ünnepség templomban zajló részére csoportosították át a miniszterelnöki üzeneteket is. 2007-ben a felkonferálással ellentétben a konzul nem is olvasta fel a miniszterelnöknek a határon túli magyarokhoz címzett szövegét, a Biasini-szálló előtti koszorúzást sem előzte meg semmilyen ünnepi beszéd.

2008-tól kezdődően a Noua Dreaptă (Új Jobboldal) szervezet is bejelentette igényét a hangsúlyos napon való nyilvános jelenlétre. A Mihai Vitezul lovas szobra előtt megtartott rendezvény a szervezők szándéka szerint a hagyományteremtés volt. A szónokok értelmezésében a márciusi forradalom egyrészt Erdély elválasztását és Magyarországhoz való csatolását jelentette, másrészt 40 000 román lemészárlását a Kossuth Lajos által vezetett magyar forradalmárok által. Éppen ezért a szervezők az új ünnep-

331 „157 évvel ezelőtt a 12 pontért, a 12. pontért véráldozatot vállaltak fiatalok és idősek. Ma, amikor Európa népei és a környező országok mind-mind megvalósították az uniót, a nemzeti egység jogi biztosítékait, akkor hogyan gondolhatunk 2004. december 5-ére, amikor sem vért, sem anyagi áldozatot nem kért senki, csupán a felelős döntésre kellett felszólítani a budapesti országgyűlést. Mi, akik hittel és szeretettel cselekedtünk, bizonyára hittel és szeretettel gondolunk december 5-ére és a mai tennivalóinkra. Nem tehetünk semmi mást, mint őszinte szívvel ünnepeljük a márciusi ifjakat, a 12 pontot. És nem tehetünk mást, ha őszinte szívvel ünnepelünk, a márciusi ifjakról és a kegyeletről gondolkodunk, akkor azt tehetjük, hogy folytatjuk a nemzeti egység érdekében a hálaadó munkánkat. Isten minket úgy segéljen!”

332 „És ma, amikor a nemzetet európai értelemben is nemcsak más öröksége sújtja, hanem új belső csapások, új fájdalmak, új keserőségek és talán közönyt teremtő csalódottság is: 2004. december 5. Akkor is úgy kell emlékeznünk 1848-ra, de 1956-ra is, mint erőt, eszmét és erkölcsöt adó mitológiára és történelmi valóságra, tanulásra, de a racionális elemzés alanyára és tárgyára is. S ha emlékezünk, akik ismerik a történelmet, azok tudják azt, hogy 1848–49 nemzeti mitológiáinak hősei között milyen feszültségek, milyen ellentétek feszültek. [...] Éppen ezért nekünk most az a dolgunk, hogy a mitológiák erejével és hitével, a múltbeli tanulságok racionális elemzésével megérezzük jelenünkben azt, hogy a közöttünk feszülő ellentétek és indulatok ellenére is alapvető kérdésekben egy nagy nemzeti egységnek kell végre érvényesülnie.”

333 A magyar alpolgármester csendre intő szavaira, hogy „Kérem szépen, ünnepelni jöttünk, nem füttyülni”, a következőket kiabálták: „Mért nem ünnepelt december 5-én [ti. a miniszterelnök]?” „A saját szavait! Vesszen [...]! A saját szavait, ne a miniszterelnökét! A saját szavait!” A konzul válaszából és a bekiabálásokból idézet: „Kérem, hallgassanak Önök is engem végig és utána mondják el, amit akarnak!” „De nem a miniszterelnököt! Saját szavait kérjük!” Részlet a felolvasott levélből: „Március 15-e a magyar nemzet ünnepe. Minden magyar – határon innen és túl – ugyanazon felemelő érzésekkel éli meg a szabadság, a függetlenség, a nemzeti büszkeség, az együvértartozás ünnepét.” „De nem a budapesti miniszterelnök!”

teremtést indítványozták, hogy „a magyar szélsőséges szervezetek és az RMDSZ” „sértéseire” válaszként ezen a napon Mihai Viteazul fejedelem, „a román országok első egységesítője” lovas szobránál koszorúzzanak.³³⁴ Az aktuális autonómiatörekvésekben kifejezett „magyar szeparatizmus” ellen, a „nemzeti egység” mellett tüntető román fiatalok magyarelles rigmusokat és jelszavakat skandáltak.

2009-ben és 2010-ben is ugyanezen a napon szervezték meg az Avram Iancu Emlékmenetet. A résztvevők a Főtér sarkán álló Memorandisták Emlékművénél gyülekeztek, ahonnan (magyarelles) rigmusok és jelszavak skandalása és hazafias nóták éneklése közben a zászlókkal, jelvényekkel és bannerekkel³³⁵ felszerelt csoport az ortodox székesegyház előtt felállított Avram Iancu-szobor elé vonult. A felvonulók a rendezvény legfontosabb szimbolikus elemeként egy óriás méretű nemzeti zászlót fogtak közre, amelyet az ünnepi helyszínen is a megemlékező csoport és az előadók közötti központi térben tartottak kézben mindvégig. Az itt elhangzó beszédek egyrészt a párhuzamosan zajló magyar megemlékezés törvénytelenységét és románellenességét hangsúlyozták, másrészt pedig a román nemzeti hősök érdemeit méltatták. A megemlékezést a koszorúzás eseménye zárta.

Összegzés

1848. március 15-én még nem volt forradalom Kolozsváron. 1848–1849 között nem volt szabadságharcok színhelye a város: „egyetlen alkalommal sem vált csatatérre, nem ostromolták meg, nem gyújtották fel” (Gaal Gy. 1998: 1). Több mint félszáz emlékhely utal a 19. század ezen eseményeire, épületek és emlékterek, térelnevezések váltak az események hordozóivá; ünnepek, megemlékezések kötődtek a későbbiekben ezekhez az eseményekhez, tartották fenn és tették állandóvá a forradalom és szabadságharc narratív és rituális hagyományát.

Az 1848–1849-es események megjelenítéseinek, szimbolikus folyamatainak rekonstrukcióját és elemzését az eseményekkel és emlékállításokkal kapcsolatos sajtóanyag, a történeti munkák, valamint saját adat- és forrásgyűjtésem, illetve a megfigyeléseim

334 Az elhangzó szöveg részletének fordítása: „Ez nem feltétlenül valakik ellen történő tüntetés. Nem egy ellendemonstráció. Valójában ez egy tüntetés a román identitás kifejezésére. Többen kérdezték: Miért választottátok március 15-ét? Miért Mihai Viteazul szobránál akartok koszorúzni? Hát most válaszolunk: 1848. március 15-én a magyar forradalmárok Pesten kikiáltották Erdély egyesülését Magyarországgal. 1990 után minden évben a magyar szélsőséges szervezetek az RMDSZ-szel együtt megünnepelték ezt a napot. Mi, románok, minden évben az otthonainkban kellett maradjunk, március 15-én nem nyilváníthatuk ki a mi nemzeti identitásunkat, azt kellett lássuk, ahogy az erdélyi városaink – a mi román városaink – utcáin lengedezik a Magyarország zászlaja a Nagy-Magyarország címerével, ahogy kikiáltják Székelyföld vagy éppen Erdély autonómiáját, és nekünk, románoknak nem volt szabad a mi nemzeti identitásunkat kifejezni március 15-én. Ezért néhány héttel ezelőtt az Új Jobboldalos kollégáinkkal együtt elhatároztuk, hogy Kolozsváron kimondjuk, hogy nem!, hogy elég volt! Ne sértegesetek minket a saját országunkban! Ne provokáljatok minket a saját országunkban! Ezúttal a kolozsvári fiatalság nemet mond a szeparatizmusra. És elhatároztuk, hogy megemlékezünk Mihai Viteazulról, a román országok első egységesítőjéről.”

335 A csoport élén 2009-ben az „Avram Iancu Emlékmenet – Az Erdélyi Román Forradalom 160. évfordulója” feliratú bannert vitték.

alapján kialakított értelmezések segítségével végeztem el. E résztema vizsgálatánál az emlékállításokra, az emléktárgyak (szobrok, emléktáblák) létrehozására, az emlékezet tárgyiasítására, kihelyezésére figyeltem. Így el kellett tekintenem az emlékezet térbeliesítését kísérő és periodikusan újradefiniáló emlékezési gyakorlatok és ünnepek alaposabb elemzésétől. Az eseményekről való rituális megemlékezésekről, az ünnepek retorikájáról, 1848–1849 alapnarratívájának állandó és helyzetfüggő etnikai-politikai újraaktualizálásairól a probléma összetettsége miatt csak vázlatos képet nyújthattam.

1848–1849 emlékezetének megteremtése, kibontakozása a 19. század utolsó harmadában a nemzetépítéssel állt összefüggésben. A szűkebb emlékezetközösségek (egyének, család, csoport) sorseseeményeit leválasztották a partikularitás síkjáról és beemelték a városi emlékezeti kultúrába. Az egyéni élettörténeteket a tömegek részvételére építő megemlékezések gesztusával nyilvánossá tették, a családi életeseményeket, tragédiákat a nemzeti történelem részévé avatták.³³⁶ A közelmúlt eseményeinek felhasználásával vagy létrehozásával a hagyományteremtés mellett a nemzetteremtést, -erősítést szolgálták. Ezáltal a családi emlékezetet alkotó partikuláris hagyományt a nemzet mint az *elképzelt közösség* (vö: B. Anderson 1983, 1989: 4) koherenciáját biztosító tudáskészlet részévé avatták. Ez a fajta kiteljesítés vagy kisajátítás identifikációs, legitimizációs és didaktikus funkciókat rendelt a nemzeti emlékezet használatához.

Az emlékezet kihelyezésének szándéka az emlékhordozók fogytával (honvédek és családtagjaik halálával) lett hangsúlyossá. Az események emléktérének a megteremtésében – ahogy az más emlékállítások során is általánosan megfigyelhető volt – nem maga a megemlékezett esemény, hanem a megemlékező csoport kiléte, a megemlékezés célja és módja bírt elsőbbséggel. A kezdeti, szűkebb csoportkezdeményezések hivatalos ideológiával feltöltött eseménysorokká váltak.

A nemzetet belülről körvonalazó emlékezet létrehozza, illetve megengedi a saját és az idegen közösség dichotomikus megkülönböztetését. Az 1918 utáni emlékezetkezelési gyakorlatok már ezt mintázták. Nem valamire, hanem valami/valaki(k) ellen emlékeztek, ahol a magyar és román etnikum között állandósulni látszó konfliktus játszotta a főszerepet. A hatalmi mezőt egyre inkább kisajátító román elitnek egy kiterjedtebb 1848–1849-es magyar hagyományt kellett ellensúlyoznia. Ez is magyarázza az emlékezetkonstruálás intenzitását a román hatalom részéről.

A megemlékezések előkészítéséhez és lefolyásához sokkal árnyaltabb diskurzusok kapcsolódtak, ezért úgy gondolom, hogy nem csupán a problémás interetnikus viszonyra fókuszálva kell vizsgálnunk az eseménysorokat. Az emlékképzés eseményeibe különböző társadalmi-politikai kontextusok épültek bele, különböző diskurzusok kapcsolódtak.

Az események értelmezései, a megemlékezések lefolyásai meggyőzően bizonyítják, hogy az emlékezés és a múltból való beszéd nem öncélú tevékenység, hanem társadalmi és politikai érdekek által működtetett. Nem az egységes Kolozsvár, hanem a lokális csoportok emlékeznek. Az ünneplő tömegnek nem egy egységes, hanem különböző pozíciókból megalkotott interpretációkat közvetítenek. Etnikai és ideológiai alapon körvonalazható csoportok és csoportérdekek sajátítják ki a (lokális) múltat, az eseményekre való emlékezést.

336 Ezáltal az epizódikus emlékezet szemantikai emlékezetként kezd működni (vö: M. Halbwachs elmélete).